

ERGENLERDE BENLİK SAYGISI VE ÖZNEL DİNDARLIK ALGISININ BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ¹

Dr. Nurten KIMTER

Çanakkale Merkez Nedimehanım Kız Teknik ve Meslek Lisesi

Özet

Bu araştırmanın amacı üniversite öğrencilerinin benlik saygısı ve öznel dindarlık algılarının sosyo-kültürel ve demografik faktörler (fakülte, sınıf, cinsiyet, yaş vb.) açısından incelemektir. Araştırmanın evreni, Uludağ Üniversitesi ve Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrencilerdir. Araştırmanın örneklemini ise söz konusu üniversitelerin değişik fakülte ve bölümlerinde öğrenim gören 632 kız ve erkek öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın amacını gerçekleştirmek için örnekleme tarama yöntemi ve anket tekniği kullanılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak "kişisel bilgi formu" ve Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda, üniversiteli öğrencilerin cinsiyetlerine, ailelerinin gelir durumlarına ve babalarının eğitim durumlarına göre benlik saygısı ortalamalarındaki farklılıkların anlamlılık düzeyine ulaştığı gözlenmiştir. Yine araştırma bulgularında, öğrencilerin fakültelerine, cinsiyetlerine, ailelerinin gelir durumuna, annelerinin eğitim durumuna, din eğitimi alıp almama durumlarına, din eğitimi aldıkları yere ve ailelerinin dindarlık derecelerine göre öznel dindarlık algısı puan ortalamalarındaki farklılıkların anlamlılık düzeyine ulaştığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Benlik saygısı, Öznel dindarlık algısı, Sosyo-kültürel ve demografik faktörler.

THE SELF-ESTEEM OF ADOLESCENTS AND THE PERCEPTION OF SUBJECTIVE RELIGIOSITY IN TERMS OF CERTAIN VARIABLES

Abstract

The aim of this research is to review university students' self-esteem and the perception of subjective religiosity according to socio-cultural and demographic factors. The target population of the study is 632 male and female students in different faculties and departments of Uludağ University and Çanakkale Onsekiz Mart University. In order to achieve meaningful results, a sample screening method and questionnaire technique are utilised; and as data collection tools, "the personal information form" and Rosenberg Self-Esteem Scale are used.

Özet It has been observed that the differences in the average level of self-esteem are affected significantly by students' genders, the amount of their parents' income and the educational background of their fathers. The analysis also shows that average religiosity varies significantly with respect to the students' faculties and genders as well as both the students' religious education and background and that of their parents.

Key Words: Self-esteem, Subjective perception of religiosity, Socio-cultural and demographic factors.

¹ Bu makale "Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi" başlıklı doktora tezi (U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, Bursa)'nden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Giriş

Benlik saygısı kişinin kendisini değerlendirmesi sonucunda ulaştığı benlik kavramının, benlik imgesinin onaylanmasından doğan bir beğeni durumudur. Kişinin kendisini beğenmesi, kendi benliğine saygı duyması için üstün niteliklere sahip olması gerekmez. Çünkü benlik saygısı, kişinin kendisini olduğundan aşağı ya da olduğundan üstün görmeksizin kendinden memnun olması durumudur. Kendisini değerli, olumlu, beğenilmeye ve sevmeye değer görmesi ve saygı duymasıdır. Kendisini olduğu gibi, gördüğü gibi kabullenmeyi, özüne güvenmeyi sağlayan bir ruh halidir.

Gençlik çağı benlik kavramının ön planda olduğu bir dönemdir. Başka bir deyişle ergenin benliği baş uğraşı, düşüncelerinin odağıdır. Ergenlikte benlik kavramı sürekli iniş çıkış ve dalgalanmalar gösterir. Çünkü ergenlik çağında genç insan, kendisine yakışacak bir kimlik aramaktadır. Bu yüzden de sürekli kendisini tartmakta, değerlendirmekte, eleştirmekte ve benliğini yeni baştan düzenlemeye çalışmaktadır. Bu dönemde, içsel faktörlerin yanı sıra çevresel faktörlerin etkisiyle de gelişen benlik algıları, gencin kendisine yaklaşım biçimini belirlemektedir. Gencin kendisine yaklaşım biçimi, kendisine karşı aldığı tutumun yönü, kendisi hakkında olumlu ya da olumsuz bakış açısına sahip olması, kendisini değerli ya da değersiz görmesi benlik saygısını belirlemektedir. Kişinin benlik saygısının düşük ya da yüksek olmasının bütün yaşamı boyunca büyük etkisi olmakla beraber, gençlik çağında bu önem daha da artmaktadır. Zira temeli çocuklukta atılan benlik saygısı, ergenlik döneminde örgütlenip, bireyin yaşamını etkileyen kalıcı bir faktör haline gelmektedir. Bu sebeple benlik saygısı ile ilgili olarak yapılan araştırmaların çoğu daha ziyade ergenler üzerinde gerçekleştirilmektedir.

Gençlik çağı aynı zamanda kişinin dini kimliğini de oluşturmaya çalıştığı bir dönemdir. Ergenliğin ilk döneminde dini ve metafizik konulara ilginin arttığı, ardından her konuda olduğu gibi dini konularda da bir şüphe ve kararsızlık evresi yaşandıktan sonra son ergenlik döneminde gençlerin dünya görüşlerinin ve dini kimliklerinin de netleştiği gözlenmektedir. Ergenlik döneminin sonuna gelindiğinde gençler, şüphe- kararsızlık ve dini inançları sorgulama evresinden sonra dine karşı olumlu, olumsuz ya da agnostik bir tutum sergileyebilmektedirler. Dolayısıyla ergenlik dönemi, dini açıdan da büyük önem taşımaktadır. Öznel dindarlık algısı kişinin kendi gözünde kendi dindarlığını değerlendirmesidir. Bir başka deyişle dindarlık bakımından kişinin kendisini nasıl gördüğüdür. Bu amaçla araştırmada katılımcılara “kendinizi dindarlık bakımından nasıl değerlendiriyorsunuz?” sorusu yöneltilmiş ve “çok dindar”, “dindar”, “biraz dindar” ve “dindar olmayan” şeklinde seçenekler sunulmuştur. Bu seçeneklere verilen cevaplardan hareket edilerek gençlerin öznel dindarlık algısı düzeyleri belirlenmiştir.

Bununla birlikte gençlerin ileriki yaşamında düşüncelerini, duygularını ve davranışlarını belirleyen, öznel yaşamının yani kimliğinin çekirdeğini oluşturan benlik saygısı ve kişinin kendi gözünde kendi dindarlığını değerlendirmesi diyebileceğimiz öznel dindarlık algısı, ekonomik, sosyal ve kültürel pek çok değişkenden etkilenmektedir. Bu bağlamda ergenlerin öznel dindarlık algısı ve

benlik saygısı düzeylerinin bazı sosyo-kültürel ve demografik değişkenlerden ne ölçüde etkilenip etkilenmediğini tespit etmek araştırılmaya değer bir konu olarak görülmüştür.

Bu sebeple araştırmanın konusu, ergenlerin öznel dindarlık algısı ve benlik saygısı düzeylerini, sosyo-kültürel ve demografik faktörler (fakülte, cinsiyet, sosyo-ekonomik durum vb.) açısından incelemektir.

2.Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri

Araştırma konusu olarak üniversiteli öğrencilerin benlik saygılarını ve öznel dindarlık algılarını sosyo-kültürel ve demografik faktörler açısından ele alan bu araştırmanın amacı, öncelikle örneklemin benlik saygısı düzeylerinin sosyo-kültürel ve demografik değişkenlerden ne ölçüde etkilenip etkilenmediğini tespit etmektir. Başka bir deyişle, fakülte, cinsiyet, sosyo-ekonomik düzey, anne-babanın eğitim durumu ve ailelerinin dindarlık düzeylerine göre ergenlerin benlik saygısı ortalamalarında herhangi bir farklılaşma meydana gelip gelmediğini, bir farklılaşma varsa, bunun anlamlılık düzeyine ulaşip ulaşmadığını ve bu farklılaşmanın nereden kaynaklandığını ortaya koymaktır.

Bu araştırmanın daha sonraki amacı ise öğrencilerin öznel dindarlık algılarının sosyo-kültürel ve demografik değişkenlerden ne ölçüde etkilenip etkilenmediğini tespit etmektir. Başka bir deyişle, fakülte, cinsiyet, sosyo-ekonomik düzey, anne-babanın eğitim durumu, ailenin dindarlık düzeyi, din eğitimi alıp almama durumu ve din eğitiminin alındığı yere göre ergenlerin öznel dindarlık algılarında herhangi bir farklılaşma meydana gelip gelmediğini, bir farklılaşma varsa, bunun anlamlılık düzeyine ulaşip ulaşmadığını ve bu farklılaşmanın nereden kaynaklandığını ortaya koymaktır.

Bütün bu amaçlar doğrultusunda bu araştırmada her şeyden önce şu sorulara cevap aranacaktır:

1-Üniversiteli gençlerin benlik saygısı düzeyleri ile sosyo-kültürel ve demografik değişkenler (fakülte, cinsiyet, gelir durumu, anne-babanın eğitim durumu, ve aile dindarlığı) arasında farklılık temelinde anlamlı ilişkiler var mıdır?

2- Öğrencilerin öznel dindarlık algıları ile sosyo-kültürel ve demografik değişkenler (fakülte, cinsiyet, gelir durumu, din eğitimi alıp almama durumu, din eğitimi alınan yer ve aile dindarlığı) arasında farklılık temelinde anlamlı ilişkiler var mıdır?

Bilindiği üzere her araştırma bir amaca dayanarak yapılır ve çeşitli hipotezler üzerine kurulur. Bu bağlamda araştırmamızda genel gözlem ve daha önce yapılmış araştırma bulgularına dayanarak sınanmak üzere geliştirilen hipotezler şunlardır:

2.1.Benlik Saygısı İle Sosyo-Kültürel ve Demografik Faktörlere İlişkin Hipotezler

Hipotez 2.1.1: Üniversiteli gençlerin benlik saygısı düzeylerinin fakültele göre farklılaşacağı öngörülmektedir. Söz konusu farklılığın özellikle İlahiyat fakültesi öğrencileri ile diğer fakülte / bölüm öğrencileri arasında ortaya çıkacağı tahmin edilmektedir.

*Hipotez 2.1.2:*Gençlerin benlik saygısı düzeylerinin cinsiyete göre farklılaşacağı tahmin edilmektedir. Erkek öğrencilerin benlik saygısı düzeylerinin kız öğrencilerden daha yüksek olacağı öngörülmektedir.

Hipotez 2.1.3: Gençlerin benlik saygısı düzeylerinin, ailelerinin gelir durumlarına göre farklılaşacağı ve söz konusu farklılığın özellikle ailesi üst gelir grubunda olanların lehine olacağı tahmin edilmektedir.

*Hipotez 2.1.4:*Öğrencilerin benlik saygısı düzeylerinin anne-babanın eğitim durumuna göre farklılaşacağı ve söz konusu farklılığın anne-babası yüksek eğitim düzeyine sahip olan öğrenciler lehine olacağı öngörülmektedir.

*Hipotez 2.1.5:*Öğrencilerin benlik saygısı düzeylerinin ailenin dindarlık düzeyine göre farklılaşacağı öngörülmektedir. Söz konusu farklılığın özellikle ailesi çok dindar olanların lehine olacağı tahmin edilmektedir.

2.2.Öznel Dindarlık Algısı İle Sosyo-Kültürel ve Demografik Faktörlere İlişkin Hipotezler

*Hipotez 2.2.1:*Öğrencilerin öznel dindarlık algılarının fakültelere göre farklılaşacağı öngörülmektedir. Söz konusu farklılıkların özellikle İlahiyat Fakültesi öğrencileri ile diğer fakülte öğrencileri arasında ortaya çıkacağı tahmin edilmektedir.

Hipotez 2.2.2: Öğrencilerin öznel dindarlık algılarının cinsiyete göre farklılaşacağı, kız öğrencilerin erkeklere nazaran kendilerini daha dindar olarak algılayacakları öngörülmektedir.

Hipotez 2.2.3: Öğrencilerin öznel dindarlık algılarının, gelir durumlarına göre olumsuz yönde farklılaşacağı öngörülmektedir. Söz konusu farklılığın özellikle alt gelir grubundan olan öğrenciler lehine olacağı tahmin edilmektedir.

Hipotez 2.2.4: Gençlerin öznel dindarlık algılarının anne-babanın eğitim durumuna göre olumsuz yönde farklılaşacağı ve söz konusu farklılığın özellikle anne-babaları düşük eğitim düzeyine sahip olan öğrenciler lehine olacağı öngörülmektedir.

Hipotez 2.2.5: Öğrencilerin öznel dindarlık algılarının, din eğitimi alıp almama durumlarına göre farklılaşacağı öngörülmektedir. Söz konusu farklılığın özellikle din eğitimi almış olan öğrencilerin lehine olacağı düşünülmektedir.

Hipotez 2.2.6: Gençlerin öznel dindarlık algılarının din eğitimi aldıkları yere göre farklılaşacağı öngörülmektedir. Söz konusu farklılığın özellikle din eğitimi veren kurum ve kuruluşlardan din eğitimi alan öğrenciler lehine olacağı tahmin edilmektedir.

Hipotez 2.2.7: Öğrencilerin öznel dindarlık algılarının ailenin dindarlık düzeyine göre farklılaşacağı ve söz konusu farklılığın ailesi dindar olan öğrenciler lehine olacağı öngörülmektedir.

3.Araştırmada Yöntem

3.1.Araştırmanın Modeli

Sosyal psikolojik metot ve tekniklerle ergenlerin öznel dindarlık algısı ve benlik saygısı düzeyleri ile sosyo-kültürel ve demografik faktörler arasındaki ilişkiyi

farklılık temelinde ele almayı amaç edinmiş olan bu araştırma survey (örneklem tarama) yöntemi ve anket tekniği ile gerçekleştirilmiştir. Alan araştırması şeklinde sürdürülen bu çalışmada kullanılan anket tekniği kota örneklemeyle oluşturulmuş ve tesadüfi örnekleme yoluyla uygulanmıştır.

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın ana kütesini (evren) Uludağ Üniversitesi ve Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi'nde öğrenim gören kız ve erkek öğrenciler teşkil etmektedir. Araştırmanın örneklemini ise, Uludağ Üniversitesi ve ÇOMÜ'nün değişik fakülte ve bölümlerinde öğrenim gören 632 kız ve erkek öğrenci oluşturmaktadır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak, öğrencilerin sosyo-kültürel ve demografik özelliklerine ve öznel dindarlık algılarına ilişkin bilgiler edinmek için hazırlanmış olan "kişisel bilgi formu" ve "Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği" kullanılmıştır.

Kişisel bilgi formu, örneklem grubunun sosyo-kültürel ve demografik özelliklerine ilişkin bilgiler edinmek amacıyla hazırlanmıştır. Bu form öğrenim görülen fakülte, cinsiyet, gelir durumu, anne-babanın eğitim durumu, öznel dindarlık algısı, din eğitimi alıp almama durumu, din eğitimi alınan yer ve ailenin dindarlık düzeyi gibi değişkenleri içeren toplam 9 sorudan oluşmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin sosyo-kültürel ve demografik özelliklerine ilişkin bu değişkenler, yapılan istatistiksel çözümlerle bağımsız değişken olarak ele alınmışlardır. Ancak öznel dindarlık algısı ve benlik saygısı değişkenleri bağımlı değişken olarak ele alınmışlardır.

Araştırmada benlik saygısı ölçümü için kullanılan Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği 63 sorudan yapılmış 12 alt ölçekten (ya da test) oluşmaktadır. Ülkemiz koşullarında güvenilirlik ve geçerlik çalışmaları Füsün Çuhadaroğlu tarafından gerçekleştirilen ölçeğin "benlik saygısı alt ölçeği", bu araştırmada üniversiteli gençlerin benlik saygısı düzeylerini ölçmek için kullanılmıştır. Toplamda 6 maddeden oluşan 10 soruluk "benlik saygısı alt ölçeği"nden alınan puanlar 0-6 puan arasında değişmekte olup; 0-1 puan yüksek, 2-4 puan orta ve 5-6 puan düşük benlik saygısını göstermektedir.

Araştırmada kişinin kendi gözünde kendi dindarlığını değerlendirmesi diyebileceğimiz öznel dindarlık algısı düzeyinin belirlenmesi ise "kendinizi dindarlık bakımından nasıl değerlendiriyorsunuz?" sorusuna cevap niteliğindeki seçeneklerin her birine verilen puanların hesaplanması ile gerçekleştirilmiştir. [(4)çok dindar, (3) dindar, (2)biraz dindar ve (1)dindar olmayan].Üniversiteli öğrencilerin ailelerinin dindarlık düzeyi de aynı şekilde tespit edilmiştir.

Araştırmada elde edilen verilerin analizinde SPSS (10) istatistik paket programı kullanılmıştır. Veriler çözümlenirken araştırma hipotezleri dikkate alınarak, aritmetik ortalama, t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve post-hoc scheffe testinden yararlanılmıştır. Buna göre;

- Öğrencilerin cinsiyetlerine göre öznel dindarlık algılarında ve benlik saygısı düzeylerinde farklılık olup olmadığı analiz edilirken t- testi,

- Fakülte, cinsiyet, gelir durumu, anne-babanın eğitim durumu vs. gibi sosyo-kültürel ve demografik değişkenlere göre öğrencilerin öznel dindarlık algılarında ve benlik saygısı düzeylerinde bir farklılaşma olup olmadığı test edilirken tek yönlü varyans analizi (ANOVA),
- Ayrıca tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarında $p < 0,05$ düzeyinde farklılık görüldüğü zaman bunun nereden kaynaklandığını yani hangi gruplar arasında anlamlılık düzeyinde farklılıklar olduğunu test etmek için post-hoc scheffe analizi yapılmıştır.

4. Bulgular ve Yorum

4.1. Benlik Saygısı ile Sosyo-Kültürel ve Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

4.1.1. Benlik Saygısı ve Fakülteler

Benlik saygısı düzeyini yansıtan ortalama puanları, en düşük puan 1'den en yüksek puan 3'e giden ölçek değerlerine göre hesaplanmıştır. Benlik saygısı düzeyi bağımlı değişken, öğrenim görülen fakülte ise bağımsız değişken olarak alınmak suretiyle yapılan analiz sonuçları aşağıda tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1: Benlik Saygısı ve Fakülteler (Tek Yönlü ANOVA $p > 0,05$)

Fakülteler	N	A.Ort.	Std.S	F	P	Fark
1-U.Ü. İlahiyat Fakültesi	57	2,84	0,45	0,795	0,574	
2-ÇOMÜ İlahiyat Fakültesi	64	2,92	0,32			yok
3-ÇOMÜ Eğitim Fakültesi	217	2,88	0,39			
4-ÇOMÜ Müh.-Mim. Fak.	31	2,87	0,43			
5-ÇOMÜ Ziraat Fakültesi	46	2,78	0,55			
6-ÇOMÜ Fen-Edeb. Fak.	161	2,83	0,46			
7-ÇOMÜ Meslek Yüksek Okulu	56	2,89	0,37			
Toplam	632	2,86	0,42			

Tablo 1'de görüldüğü üzere üniversiteli gençlerin fakültelerine göre benlik saygısı düzeyinin göstergesi aritmetik ortalamalarda bir farklılaşma olduğu gözlenmektedir. Bu bağlamda, fakültelere göre en yüksek benlik saygısı ortalaması (2,92) O.M.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğrencilerine aittir. Bunları daha sonra küçük farklarla ve sırasıyla diğer fakülteler takip etmektedir. Fakülteye göre benlik saygısı ortalaması en düşük (2.78) olan öğrenciler ise Ziraat Fakültesi öğrencileridir.

Bununla birlikte yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda öğrencilerin fakültelerine göre benlik saygısı ortalamalarındaki farklılıklar, anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır ($p > 0,05$). Bu durumda örnekleme oluşturan öğrencilerin, benlik saygısı bakımından genel olarak benzer tutumlara sahip olduklarını söylemek mümkündür.

4.1.2. Benlik Saygısı ve Cinsiyet

Benlik saygısı düzeyi bağımlı değişken, cinsiyet ise bağımsız değişken olarak alınmak suretiyle yapılan analiz sonuçları aşağıda tablo 2'de özetlenmiştir.

Tablo 2’de görüldüğü üzere üniversiteli öğrencilerin cinsiyetlerine göre benlik saygısı düzeyinde farklılıklar söz konusudur. Buna göre kız öğrencilerin benlik saygısı ortalaması 2,92; erkek öğrencilerin ise 2,81’dir. Dolayısıyla kız öğrenciler lehine bir farklılık söz konusudur. Başka bir deyişle kız öğrencilerin benlik saygısı düzeyleri erkek öğrencilerden daha yüksektir. Üstelik t-testi analizi her iki cinsiyet arasındaki bu farklılığın anlamlılık seviyesine ulaştığını göstermektedir ($t = -3,185$; $p < 0,01$).

Tablo 2: Benlik Saygısı Bakımından Cinsiyet Grupları Arasındaki Farklılıklar (t-testi)

Değerler	Cinsiyet	N	A.Ort.	Std.S	T	P
Benlik Saygısı Alt. Ölç.	1-Bay	309	2,81	0,49	-3,185	0,002
	2-Bayan	322	2,92	0,34		

4.1.3. Benlik Saygısı ve Ailenin Gelir Durumu

Başlangıçta anket formunda ailenin gelir durumuna “çok iyi”, “iyi”, “orta”, “düşük” ve “çok düşük” şeklinde beş kategori olarak yer verilmiş olmasına rağmen ilk ve son kategorideki katılımcıların sayılarının azlığı nedeniyle gelir durumu “fakir”, “orta halli”, “zengin” şeklinde yeniden düzenlenmiştir. Benlik saygısı düzeyi bağımlı değişken, ailenin gelir durumu ise bağımsız değişken olarak alınmak suretiyle yapılan analiz sonuçları aşağıda tablo 3’de özetlenmiştir.

Tablo 3: Benlik Saygısı ve Ailenin Gelir Durumu (Tek Yönlü ANOVA $p < 0,05$, scheffe $p < 0,05$)

Ailenin Gelir Durumu	N	A.Ort.	Std.S	F	P	Fark
1-Fakir	52	2,73	0,60	3,352	0,036	1 ile 3 arasında
2-Orta Halli	363	2,86	0,42			
3-Zengin	217	2,90	0,37			
Toplam	632	2,86	0,42			

Tablo 3’e baktığımızda örnekleme oluşturan üniversiteli gençlerin gelir durumlarına göre benlik saygısı ortalamalarında bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, gelir durumlarına göre benlik saygısı ortalaması en yüksek olan (2,90) öğrenciler, ‘zengin’ olduklarını belirten öğrencilerdir. Daha sonra bunları ‘orta halli’ gelir durumuna dahil olan öğrenciler (2,86) takip etmektedir. Gelir durumuna göre en düşük benlik saygısı ortalaması (2,73) ise ‘fakir’ olan öğrencilere aittir.

Gelir durumuna göre öğrencilerin benlik saygısı ortalamaları arasındaki farklılıklar tek yönlü varyans analizi sonucunda anlamlılık seviyesine ulaşmıştır. Scheffe (post-hoc) analizi ise söz konusu farklılıkların ‘fakir’ olan öğrenciler ile ‘zengin’ olan öğrenciler arasındaki farklılıktan kaynaklandığını ortaya koymuştur. Bu ise, zengin olan öğrencilerin fakir olan öğrencilere göre daha yüksek benlik saygısına sahip oldukları anlamına gelmektedir.

4.1.4. Benlik Saygısı ve Anne- Babanın Eğitim Durumu

Benlik saygısı düzeyi bağımlı değişken, anne-babanın eğitim durumu bağımsız değişken olarak alınmak suretiyle yapılan analiz sonuçları aşağıda tablo 4 ve tablo 5’de özetlenmiştir.

Tablo 4’e baktığımızda üniversiteli gençlerin annelerinin eğitim durumlarına göre benlik saygısı ortalamalarında bir farklılaşma olduğu görülmektedir. Annelerinin eğitim durumuna göre benlik saygısı ortalaması en yüksek olan öğrenciler (2,95) anneleri lise veya dengi okul mezunu olanlardır. Daha sonra bunları sırasıyla ve küçük farklarla diğerleri izlemektedir. Annelerinin eğitim durumlarına göre benlik saygısı ortalaması en düşük olan öğrenciler (2,74) ise anneleri okur-yazar olmayanlardır.

Bununla birlikte annelerinin eğitim durumlarına göre öğrencilerin benlik saygısı ortalamaları arasındaki farklılıklar tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda anlamlılık seviyesine ulaşmamıştır ($p>0,05$). Başka bir ifadeyle annelerinin eğitim durumları öğrencilerin benlik saygısı düzeylerinde anlamlı derecede bir farklılığa yol açmamıştır.

Tablo 4: Benlik Saygısı ve Annenin Eğitim Durumu (Tek Yönlü ANOVA $p>0,05$)

Okur-yazar değil	N	A.Ort.	Std.S	F	P	Fark
1-Okur-yazar değil	39	2,74	0,55	2,180	0,055	yok
2-Okur-yazar	53	2,92	0,33			
3-İlkokul	256	2,83	0,47			
4-Ortaokul	98	2,85	0,41			
5-Lise ve dengi okul	129	2,95	0,29			
6-Yüksek okul /Fakülte	57	2,88	0,43			
Toplam	632	2,86	0,42			

Acaba babanın tahsil durumu, öğrencilerin benlik saygısı algılarını etkiliyor mu? Tablo 5'e bakacak olursak babalarının eğitim durumuna göre benlik saygısı ortalaması en yüksek olan öğrenciler, babaları lise veya dengi okul mezunu olanlar (2,94)dır. Daha sonra bunları sırasıyla ve küçük farklarla diğerleri takip etmektedir.

Babalarının eğitim durumuna göre benlik saygısı ortalaması en düşük olan öğrenciler ise babaları okuma yazma bilmeyen öğrenciler(2,63)dir. Öğrencilerin babalarının eğitim durumlarına göre benlik saygısı ortalamaları arasındaki farklılıklar tek yönlü varyans analizi sonucunda anlamlılık seviyesine ulaşmıştır ($p<0,05$). Ancak yapılan scheffe (post-hoc) analizi, söz konusu farklılıkların nereden kaynaklandığını göstermediği için babanın eğitim durumunun anlamlı katkısı olduğunu söylersek yanlış oluruz.

Tablo 5: Benlik Saygısı ve Babanın Eğitim Durumu (Tek Yönlü ANOVA $p<0,05$; scheffe $p>0,05$)

Babanın Eğitim Durumu	N	A.Ort.	Std.S	F	P	Fark
1-Okur-yazar değil	8	2,63	0,74	2,547	0,027	
2-Okur-yazar	20	2,90	0,31			Yok
3-İlkokul	202	2,81	0,49			
4-Ortaokul	92	2,82	0,51			
5-Lise ve dengi okul	171	2,94	0,27			
6-Yüksek Okul/Fakülte	139	2,89	0,37			
Toplam	632	2,86	0,42			

4.1.5.Aile Dindarlığı

Ailenin dindarlık derecesinin öğrencilerin benlik saygısı üzerinde anlamlı bir katkısının olup olmadığını test etmek için gerçekleştirilen analiz sonuçları görüldüğü üzere tablo 6'da özetlenmiştir.

Tablo 6: Benlik Saygısı ve Aile Dindarlığı (Tek Yönlü ANOVA $p>0,05$)

Ailenin Dindarlık Durumu	N	A.Ort.	Std.S	F	P	Fark
1-Çok dindar	39	2,90	0,38	0,646	0,586	yok
2-Dindar	330	2,88	0,40			
3-Biraz dindar	208	2,83	0,48			
4-Dindar olmayan	55	2,89	0,37			
Toplam	632	2,86	0,42			

Tablo 6'dan hareket edilerek örneklemdaki üniversiteli gençlerin ailelerinin dindarlık derecesine göre benlik saygısı ortalamalarına bakıldığında en yüksek ortalamanın (2,90) ailesini 'çok dindar' olarak gören öğrencilere ait olduğu; daha sonra bunları sırasıyla ve çok küçük farklılıklarla diğerlerinin izlediği görülmektedir. Ailelerinin dindarlık derecesine göre benlik saygısı ortalamaları en düşük olan öğrenciler (2,83), ailesi 'biraz dindar' olanlardır.

Bununla birlikte ailelerinin dindarlık derecesine göre öğrencilerin benlik saygısı ortalamaları arasındaki farklılıklar tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda anlamlılık seviyesine ulaşmamıştır ($p>0,05$).

Özetle söylemek gerekirse ailelerinin dindarlık derecesi öğrencilerin benlik saygısı düzeylerini pek etkilememektedir. Dolayısıyla öğrencilerin ailenin dindarlığına ilişkin kanaatleri ile benlik saygısı düzeyini yansıtan tutum ve davranışları arasındaki ilişkileri açıklarken daha başka sosyo-kültürel ve bireysel faktörlerin etkili olabileceğini de göz ardı etmemek gerekir.

4.2.Öznel Dindarlık Algısı İle Sosyo-Kültürel ve Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

4.2.1.Öznel Dindarlık Algısı ve Fakülteler

Tablo 7: Benlik Saygısı ve Fakülteler (Tek Yönlü ANOVA $p<0,01$; scheffe $p<0,01$; $p<0,05$)

Fakülteler	N	A.Ort.	Std.S	F	P	Fark
1-U.Ü.İlahiyat Fakültesi	57	2,9474	0,5801	14,861	0,000	1 ile 3,
2-ÇOMÜ İlahiyat Fakültesi	64	3,0938	0,6354			4,5,
3-ÇOMÜ Eğitim Fakültesi	217	2,4332	0,7616			ve 6;
4-ÇOMÜ Müh.Mim.Fakültesi	31	2,0645	0,6290			2 ile 3,
5-ÇOMÜ Ziraat Fakültesi	46	2,2391	0,8215			4,5,
6-ÇOMÜ Fen-Edeb. Fakültesi	161	2,3665	0,7801			6 ve 7
7-ÇOMÜ Meslek Yüksek Okulu	56	2,5536	0,6006			arasında
Toplam	632	2,5079	0,7719			

Öğrencilerin öğrenim gördükleri fakültelerin öznel dindarlık algıları üzerinde anlamlı bir katkısının olup olmadığını test etmek için gerçekleştirilen analiz sonuçları yukarıda görüldüğü üzere tablo 7'de özetlenmiştir.

Tablo 7'de görüleceği üzere üniversiteli öğrencilerin fakültelerine göre öznel dindarlık algılarında bir farklılaşma söz konusudur. Fakültele göre öğrencilerin öznel dindarlık algılarına bakıldığında en yüksek ortalamanın (3,09), ÇOMÜ İlahiyat Fakültesi öğrencilerine ait olduğu gözlenmektedir. Daha sonra bunları sırasıyla U.Ü. İlahiyat Fakültesi, ÇOMÜ Meslek Yüksek okulu, Eğitim Fakültesi, Fen-Edebiyat Fakültesi ve Ziraat Fakültesi öğrencileri (2,2391) izlemektedir. Fakültele göre öznel dindarlık algısı bakımından en düşük ortalama (2,0645) Mühendislik-Mimarlık Fakültesi öğrencilerine aittir.

Fakültele göre öğrencilerin öznel dindarlık algısı ortalamaları arasındaki farklılık, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ne göre istatistiksel açıdan anlamlılık düzeyine ulaşmıştır. ($p<0,01$). Söz konusu farklılığın hangi fakültele kaynaklandığını tespit etmek için yapılan Scheffe (post-hoc) analizine göre ise; farklılığın hem U.Ü. ilahiyat Fakültesi ile ÇOMÜ Eğitim Fakültesi, Mühendislik-Mimarlık, Ziraat ve Fen-Edebiyat Fakülteleri arasındaki farklılıktan hem de ÇOMÜ ilahiyat Fakültesi ile Eğitim Fakültesi, Mühendislik-Mimarlık, Ziraat, Fen-Edebiyat Fakülteleri ve Meslek Yüksek okulu arasındaki farklılıktan kaynaklandığı görülmüştür.

Bu durumda U.Ü. ilahiyat Fakültesi öğrencilerinin Eğitim Fakültesi, Mühendislik-Mimarlık, Ziraat ve Fen-Edebiyat Fakültesi öğrencilerine göre kendilerini daha dindar olarak algıladıklarını söyleyebiliriz.

Yine ÇOMÜ. ilahiyat Fakültesi öğrencilerinin de kendilerini U.Ü. ilahiyat Fakültesi öğrencileri hariç diğer bütün fakültele ve Meslek Yüksek Okulu öğrencilerinden daha çok dindar olarak gördüklerini söyleyebiliriz.

Özetle söylemek gerekirse öznel dindarlık algısı bakımından fakültele arasında bir takım farklılıklar söz konusudur. Bu farklılıklar da yüksek seviyede din

öğretiminin yapıldığı ilahiyat fakültelerindeki öğrenciler ile seküler eğitimin yapıldığı diğer fakülte ve yüksek okul öğrencileri arasında ortaya çıkmıştır.

4.2.2. Öznel Dindarlık Algısı ve Cinsiyet

Öznel dindarlık algısı bakımından kız ve erkek öğrenciler arasında farklılık olup olmadığını test etmek için yapılan analiz sonuçları aşağıda Tablo 8’de özetlenmiştir.

Tablo 8: Öznel Dindarlık Algısı Bakımından Cinsiyet Gurupları Arasındaki Farklar(T-Testi)

Değerler	Cinsiyet	N	A.Ort.	Std.S.	T	P
Öznel Dindarlık	1-Bay	309	2,42	0,808	-2,762	0,006
Algısı	2-Bayan	322	2,59	0,727		

Tablo 8’e baktığımızda üniversite öğrencilerinin cinsiyete göre öznel dindarlık algılarında bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir. Öznel dindarlık algısı ortalamalarına baktığımızda kız öğrencilerin öznel dindarlık algısı ortalaması (2,59) erkek öğrencilerin ortalamasından (2,42) daha yüksektir. Üstelik t-testi analizi sonucunda da her iki cinsiyet arasındaki bu farklılığın anlamlılık düzeyine ulaştığı görülmektedir. ($t=-2,762, P<0,01$). Buradan hareketle kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre kendilerini daha dindar olarak algıladıklarını söyleyebiliriz.

4.2.3. Öznel Dindarlık Algısı ve Ailenin Gelir Durumu

Üniversiteli gençlerin gelir durumlarına göre öznel dindarlık algılarında bir farklılaşma olup olmadığını test etmek için gerçekleştirilen analiz sonuçları aşağıda tablo 9’de özetlenmiştir.

Tablo 9: : Öznel Dindarlık Algısı ve Gelir Durumu (Tek Yönlü ANOVA $p < 0,01$; Scheffe $p < 0,05$)

Ailenin Gelir Düzeyi	N	A.Ort.	Std.S.	F	P	Fark
1-Fakir	52	2,33	0,8336	5,910	0,003	3 ile 1 ve 2
2-Orta Halli	363	2,45	0,7505			arasında
3-Zengin	217	2,65	0,7748			
Toplam	632	2,51	0,7719			

Tablo 9’a baktığımızda üniversite öğrencilerinin öznel dindarlık algılarına göre gelir durumlarında bir farklılaşmanın olduğunu görmekteyiz. Öğrencilerin gelir durumlarına göre öznel dindarlık algısı ortalamalarına baktığımızda en yüksek ortalamanın (2,65) gelir durumu bakımından zengin olan öğrencilere ait olduğunu daha sonra bunları gelir durumu bakımından orta halli olan öğrencilerin (2,45) izlediğini görmekteyiz. Gelir durumuna göre öznel dindarlık algısı ortalaması en düşük olan (2,33) öğrenciler ise fakir olduklarını belirten öğrencilerdir.

Gelir durumuna göre öğrencilerin öznel dindarlık algısı ortalamalarındaki farklılıklar tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda anlamlılık düzeyine ulaşmıştır. ($p < 0,01$). Yapılan Scheffe (post-hoc) analizi ise söz konusu farklılıkların “zengin” olan öğrenciler ile “orta halli” ve “fakir” olan öğrenciler arasındaki farklılıktan kaynaklandığını ortaya koymuştur. Bu durumda gelir düzeyi bakımından zengin olan öğrenciler orta halli ve fakir olan öğrencilere göre kendilerini daha çok dindar olarak algılamaktadırlar.

4.2.4. Öznel Dindarlık Algısı ve Anne-Babanın Eğitim Durumu

Tablo 10: Öznel Dindarlık Algısı ve Annenin Eğitim Durumu (Tek Yönlü ANOVA $P < 0,01$ Scheffe $P < 0,01$)

Annenin Eğitim Durumu	N	A.Ort.	Std.S.	F	P	Fark
1-Okur-yazar değil	39	2,4872	0,8231	4,434	0,001	6 ile
2-Okur-yazar	53	2,7170	0,7690			2 ve 3
3-İlkokul	256	2,5742	0,7265			arasında
4-Ortaokul	98	2,5102	0,7765			
5-Lise ve dengi okul	129	2,4729	0,8392			
6-Yüksek okul /Üniversite	57	2,1053	0,6460			
Toplam	632	2,5079	0,7719			

Yukarıda Tablo 10'da görüldüğü üzere üniversite öğrencilerinin annelerinin eğitim durumlarına göre öznel dindarlık algısı puan ortalamalarında bir farklılaşma olduğu görülmektedir. Öğrencilerinin annelerinin eğitim durumlarına göre öznel dindarlık algısı puan ortalamalarına bakıldığında en yüksek ortalamanın (2.7170), anneleri sadece okur-yazar olan öğrencilere ait olduğu gözlenmektedir. Daha sonra bunları sırasıyla ve küçük farklarla diğer öğrenciler izlemektedir. Annelerinin eğitim durumuna göre öznel dindarlık algısı ortalaması en düşük olan öğrenciler (2,1053), annesi yüksek okul veya üniversite mezunu olanlardır.

Tablo 10'a baktığımızda annenin eğitim durumuna göre öğrencilerin öznel dindarlık algısı ortalamaları arasındaki farklılıklar yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda anlamlılık düzeyine ulaşmıştır ($p < 0,01$). Scheffe (post-hoc) analizi ise söz konusu farklılıkların, anneleri yüksek okul veya üniversite mezunu olan öğrenciler ile anneleri sadece okur-yazar olan ve ilkokul mezunu olan öğrenciler arasındaki farklılıktan kaynaklandığını ortaya koymuştur. Bu durumda annesi yüksek okul veya üniversite mezunu olan öğrenciler, anneleri sadece okur-yazar olan ve ilkokul mezunu olan öğrencilere göre kendilerini daha az dindar olarak algılamaktadırlar.

Babanın eğitim durumuna gelince, Tablo 11'e baktığımızda, babalarının eğitim durumuna göre öznel dindarlık algısı ortalaması en yüksek olan (3,1250) öğrencilerin, babası okur-yazar olmayanlar olduğu görülmektedir. Daha sonra bunları küçük farklarla ve sırasıyla diğer öğrenciler izlemektedir. Babalarının eğitim durumuna göre öznel dindarlık algısı ortalaması en düşük olan öğrenciler (2,4101) ise babaları yüksek okul veya fakülte mezunu olan öğrencilerdir. Bununla birlikte üniversiteli gençlerin babalarının eğitim durumuna göre öznel dindarlık algısı puan ortalamaları arasındaki farklılıklar tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır ($p > 0,05$).

Tablo 11: Öznel Dindarlık Algısı ve Babanın Eğitim Durumu (Tek Yönlü ANOVA P>0,05)

Babanın Eğitim Durumu	N	A.Ort.	Std.S.	F	P	Fark
1-Okur-yazar değil	8	3,1250	0,9910	1,807	0,109	
2-Okur-yazar	20	2,6000	0,7539			
3-ilkokul	202	2,4802	0,7412			Yok
4-Ortaokul	92	2,5761	0,7146			
5-Lise ve dengi okul	171	2,5439	0,7609			
6-Yüksek okul /Üniversite	139	2,4101	0,8411			
Toplam	632	2,5079	0,7719			

4.2.5.Din Eğitimi Alıp-almama ve Öznel Dindarlık Algısı

Tablo 12’de görüldüğü üzere üniversiteli gençlerin din eğitimi alıp almama durumlarına göre öznel dindarlık algısı ortalamalarına bakıldığında en yüksek ortalamanın (2,7273), ‘din eğitimi aldınız mı?’ sorusuna ‘evet’ cevabını veren öğrencilere ait olduğu gözlenmektedir. Daha sonra bunları ‘kısmen’ din eğitimi aldıklarını belirten öğrenciler (2,3359) takip etmektedir.Din eğitimi alıp almama durumuna göre en düşük öznel dindarlık algısı ortalaması (1,8537), ‘din eğitimi aldınız mı?’ Sorusuna ‘hayır’ cevabını veren öğrencilere aittir. Araştırmamızda ‘din eğitimi aldınız mı?’ sorusunu cevapsız bırakan iki öğrencinin öznel dindarlık algısı ortalaması ise (2.000)’ dir.

Tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarına göre öğrencilerin din eğitimi alıp almama durumlarına göre öznel dindarlık algısı ortalamaları arasındaki farklılıklar $p<0,01$ düzeyinde anlamlılık seviyesine ulaşmıştır. Scheffe (post-hoc) analizi ise söz konusu farklılıkların hem ‘din eğitimi aldınız mı?’ sorusuna ‘evet’ cevabını veren öğrenciler ile aynı soruya ‘kısmen’ ve ‘hayır’ cevabını veren öğrenciler arasındaki farklılıktan hem de ‘din eğitimi aldınız mı?’ sorusuna ‘kısmen’ cevabını veren öğrenciler ile aynı soruya ‘hayır’ cevabını veren öğrenciler arasındaki farklılıktan kaynaklandığını ortaya koymuştur.

Bu durumda din eğitimi aldığını belirten öğrenciler, kısmen din eğitimi aldığını ve hiç din eğitimi almadığını belirten öğrencilere göre kendilerini daha çok dindar olarak algılamaktadırlar. Yine kısmen din eğitimi aldığını söyleyen öğrenciler hiç din eğitimi almadığını belirten öğrencilere göre kendilerini daha dindar olarak görmektedirler.

Tablo 12: Öznel Dindarlık Algısı ve Din Eğitimi Alıp-almama Durumu (Tek Yönlü ANOVA $p<0,01$; scheffe $p<0,01$)

Din Eğitimi Aldınız mı?	N	A.Ort.	Std.S.	F	P	Fark
1-Evet	330	2,7273	0,6918	26,050	0,000	1 ile 2 ve 3
2-Kısmen	259	2,3359	0,7720			arasında;
3-Hayır	41	1,8537	0,7603			2 ile 3
4-Cevapsız	2	2,0000	0,0000			arasında
Toplam	632	2,5079	0,7719			

4.2.6. Öznel Dindarlık Algısı ve Din Eğitimi Alınan Yere

Tablo 13'e bakıldığında üniversite öğrencilerinin din eğitimi aldıkları yere göre öznel dindarlık algısı ortalamalarında anlamlılık düzeyinde farklılıklar olduğu görülmektedir ($p<0,01$).

Tablo 13: Öznel Dindarlık Algısı ve Din Eğitimi Alınan Yere (Tek Yönlü ANOVA $p<0,01$; scheffe $p<0,01$; $p<0,01$)

Din Eğitiminin Alındığı Yere	N	A.Ort.	Std.S.	F	P	Fark
1-Aile ve Yakın Çevre	137	2,7226	0,6500	33,855	0,000	2 ile 1
2-Din Kült. ve Ahlk. Bil. Dersi	252	2,2302	0,7432			ve 3
3-Din Eğit. Veren Kurum ve Kuruluşlar	189	2,8677	0,6592			arasında;
4-Diğer (cemaatler, dini yayınlar vs.)	21	2,3333	0,8563			3 ile 4 arasında
Toplam	599	2,5476	0,7567			

Din eğitimi aldıkları yere göre en yüksek öznel dindarlık algısı ortalaması (2,8677), dini kurum ve kuruluşlardan din eğitimi aldığını belirten öğrencilere aittir. Din eğitimi alınan yere göre öznel dindarlık algısı ortalaması en düşük olan öğrenciler (2,2302) resmi kurumlardaki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde din eğitimi aldıklarını belirten öğrencilere aittir.

Yapılan Scheffe (post-hoc) analizi öğrenciler arasında tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile anlamlılık düzeyine ulaşan farklılıkların hem din eğitimlerini resmi kurumlardaki Din Kültür ve Ahl. Bil. Derslerinden alan öğrenciler ile din eğitimlerini aile ve yakın çevreden ve dini kurum ve kuruluşlardan alan öğrenciler arasındaki farklılıktan hem de din eğitimlerini dini kurum ve kuruluşlardan alan öğrenciler ile dini cemaatler, dini yayınlar vb. yerlerden alan öğrenciler arasındaki farklılıktan kaynaklandığını ortaya koymuştur.

Buna göre; din eğitimlerini resmi kurumlardaki Din Kült. Ve Ahl. Bil. derslerinden alan öğrenciler, din eğitimlerini aile ve yakın çevrelerinden alan öğrenciler ile dini kurum ve kuruluşlardan alan öğrencilere göre kendilerini daha az dindar olarak algılamaktadırlar. Yine din eğitimlerini dini kurum ve kuruluşlardan alan öğrenciler, din eğitimlerini dini cemaat, dini yayın vb. gibi yerlerden alan öğrencilere göre kendilerini daha fazla dindar olarak algılamaktadırlar.

4.2.7. Öznel Dindarlık Algısı ve Aile Dindarlığı

Tablo 14'de görüleceği üzere üniversiteli gençlerin ailelerinin dindarlık derecesine göre öznel dindarlık algılarında bir farklılaşma söz konusudur. Ailelerin dindarlık derecesine göre üniversiteli öğrencilerin öznel dindarlık algısı ortalamalarına bakıldığında en yüksek ortalamanın (3,33) ailesinin "çok dindar" olduğunu belirten öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Daha sonra bunları sırasıyla diğer öğrenciler izlemektedir. Ailenin dindarlık derecesine göre en düşük öznel dindarlık algısı ortalaması (1,40), ailelerinin dindar olmadığını söyleyen öğrencilere aittir.

Tablo 14: *Özel Dindarlık Algısı ve Aileye İlişkin Dindarlık Algısı (Tek Yönlü ANOVA p<0,01; Scheffe p<0,01)*

Aile Dindarlığı	N	A.Ort.	Std.S	F	P	Fark
1-Çok dindar	39	3,33	0,8983	137,887	0,000	1 ile
2-Dindar	330	2,81	0,5182			2,3 ve 4;
3-Biraz Dindar	208	2,16	0,5997			2 ile 3 ve 4;
4-Dindar olmayan	55	1,40	0,7841			3 ile 4 arasında
Toplam	632	2,51	0,7719			

Yine tablo 14'e baktığımızda, ailenin dindarlık derecesine göre öğrencilerin özel dindarlık algısı puan ortalamaları arasındaki farklılıkların, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda p<0,01 düzeyinde anlamlılık seviyesine ulaştığı görülmektedir. Scheffe (post- hoc) analizi ise söz konusu farklılıkların hem ailesi 'çok dindar' olan öğrenciler ile ailesi 'dindar', 'biraz dindar' ve 'dindar olmayan' öğrenciler arasındaki farklılıktan; hem de ailesi 'dindar' olan öğrenciler ile ailesi 'biraz dindar' ve 'dindar olmayan' öğrenciler ve ailesi 'biraz dindar' olan öğrenciler ile 'dindar olmayan' öğrenciler arasındaki farklılıktan kaynaklandığını ortaya koymuştur.

Bu durumda; ailesinin 'çok dindar' olduğunu söyleyen öğrenciler, ailesi 'dindar', 'biraz dindar' ve 'dindar olmayan' öğrencilere göre; ailesi 'dindar' olan öğrenciler, ailesi 'biraz dindar' ve 'dindar olmayan' öğrencilere göre ve ailesi 'biraz dindar' olan öğrenciler de ailesi 'dindar olmayan' öğrencilere göre kendilerini daha dindar olarak algılamaktadırlar.

5.Tartışma ve Sonuç

5.1.Benlik Saygısı İle Sosyo-Kültürel ve Demografik Faktörlere İlişkin

Bulguların Değerlendirilmesi:

5.1.1.Fakülte ve Benlik Saygısına İlişkin Bulguların Değerlendirilmesi

Araştırmada üniversiteli öğrencilerin fakülteye göre benlik saygısı düzeylerinde farklılaşma olup olmadığına bakıldığında ; gençlerin fakülteye göre benlik saygısı düzeylerinde farklılaşma olduğu ancak fakülteye göre benlik saygısı ortalamalarındaki farklılıkların anlamlılık seviyesine ulaşmadığı görülmüştür (P > 0,05). Bununla birlikte anlamlılık düzeyine ulaşmasa bile İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin benlik saygısı düzeylerinin diğer fakülte öğrencilerine göre nispeten daha yüksek bir eğilim gösterdiği tespit edilmiştir.

Dolayısıyla, "üniversiteli gençlerin benlik saygısı düzeylerinin fakülteye göre farklılaşacağı öngörülmektedir. Söz konusu farklılığın özellikle İlahiyat fakültesi öğrencileri ile diğer fakülte / bölüm öğrencileri arasında ortaya çıkacağı tahmin edilmektedir" şeklindeki hipotezimizin (hipotez 2.1.1) araştırma bulgularıyla destek bulmadığını söyleyebiliriz.

Batı'da yapılan araştırmaların bir kısmında da dindarlık düzeyi ve sosyo-demografik değişkenler kontrol edildiğinde Katolik okul öğrencileri ile genel halk okullarında okuyan öğrencilerin öz saygı düzeyleri arasında belirgin farklılıkların olmadığı dolayısıyla gençlerin öz saygı düzeylerine sadece öğrenim gördükleri

okuldan ziyade daha pek çok sosyo-demografik değişkenin etki ettiği gözlenmiştir (Bkz.örneğin; Bagley and Mallick,1997:89-92).

Ülkemizde Yapıcı (2007:303) 'nın üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirdiği araştırmada da öğrencilerin eğitim – öğretim gördükleri fakülte ve bölümlere göre öz saygı düzeylerinde istatistiksel açıdan anlamlılık derecesine ulaşan farklılıklara rastlanmamıştır.Eşer (2005:54-55) 'in üniversiteli gençler üzerinde gerçekleştirdiği araştırmanın bulguları da aynı doğrultudadır. Yani söz konusu araştırmada, öğrencilerin öğrenim gördükleri fakülte / bölümlerle öz saygı düzeyleri arasında anlamlılık düzeyinde bir ilişki olmadığı görülmüştür.

Dolayısıyla gerek bizim araştırmamızda gerekse söz konusu diğer araştırmalarda İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin öz saygı düzeylerinin diğer fakülte ve bölüm öğrencilerinden farklılaşmaması, din eğitiminin öz saygı üzerinde olumlu ya da olumsuz her hangi bir etki yapmadığını göstermektedir.

5.1.2.Cinsiyet ve Benlik Saygısına İlişkin Bulguların Değerlendirilmesi

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre üniversiteli öğrencilerin cinsiyetlerine göre benlik saygısı düzeylerinde bir farklılaşma olup olmadığına baktığımızda; öğrencilerin cinsiyetlerine göre benlik saygısı düzeylerinde kız öğrenciler lehine anlamlılık düzeyinde bir farklılaşma olduğu görülmektedir ($t = -3,185$; $P < 0,01$) .

Bu bulgulardan hareketle " gençlerin benlik saygısı düzeylerinin cinsiyete göre farklılaşacağı tahmin edilmektedir. Erkek öğrencilerin benlik saygısı düzeylerinin kız öğrencilerden daha yüksek olacağı öngörülmektedir" şeklindeki hipotezimizin (hipotez 2.1.2) araştırma bulgularıyla doğrulanmadığı hatta tam tersi bir durumun söz konusu olduğu söylenebilir.

Günümüzde cinsiyet farklılıklarını açıklarken, hem biyolojik özelliklerin hem de kültürün önemli bir faktör olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla cinsiyet farklılıklarının biyolojik ve kültürel faktörlerin etkileşimi sonucu ortaya çıktığı görüşü büyük kabul görmektedir (Uysal,2003:96).

Bu bağlamda dünyamızın, gücün ve saygınlığın erkeklerin tekelinde olduğu bir dünya olması gerçeği, büyük ölçüde tarihi süreç içerisinde kadının yerinin göz ardı edilmiş olması ve erkek egemen kültürün ve toplumun kadınlar üzerindeki baskısı, kadınların benlik saygısının düşük olmasında etkili olabilmektedir. İşte bizler de günümüz Türk toplumunda ataerkil kültür yapısının erkeklere biçtiği rol ve değerlerin halen büyük ölçüde geçerli olduğu gerçeğinden hareketle başlangıçta hipotezimizi erkeklerin benlik saygısının kızlardan daha yüksek olacağı yönünde kurguladık. Ancak araştırma bulgularımızda tam tersi bir durumun ortaya çıktığı görülmüştür.

Nitekim Kaya (1998:49)'nın üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirdiği araştırmada elde ettiği bulgular da bizim bulgularımızla kısmen paralellik arz etmekte, kız öğrencilerin erkeklere oranla daha olumlu benlik tasarımına sahip oldukları ancak bu farklılaşmanın anlamlılık düzeyine ulaşmadığı görülmektedir. Pınar (2002:34)'ın gerçekleştirdiği bir araştırmada da benlik saygısı düzeyi

bakımından kadınların erkeklerden daha yüksek düzeyde oldukları ancak bu farklılığın anlamlılık düzeyine ulaşmadığı tespit edilmiştir.

Bununla birlikte Karakaya ve arkadaşları (Karakaya, Coşkun, Ağaoğlu, 2006:164)'nın yüzme sporu ile uğraşan çocuklar üzerinde yaptıkları çalışmada, yüzücü kızların depresyon düzeylerinin erkeklere göre daha yüksek olduğu, benlik saygısı düzeylerinin de daha düşük olduğu görülmüştür.

Barnes ve Farrier (1985:199-205)'in 583 gencin benlik saygılarını on yıl önce ve sonra ölçerek gerçekleştirdikleri çalışmada ve Çuhadaroğlu (1986:54)'nin adolesanlar üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada kızların benlik saygılarının erkeklerden düşük olduğu gözlenmiştir. Benzer şekilde Marron ve Kayson (1984:811-814)'un üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada, erkek öğrencilerin kızlardan daha yüksek benlik saygısına sahip oldukları görülmüştür. Yapıcı (2007:296)'nın gerçekleştirdiği çalışmada da erkek öğrencilerin öz saygı düzeylerinin kız öğrencilerinden kısmen daha yüksek olduğu gözlenmiş olmakla beraber bunun anlamlılık seviyesine ulaşmadığı tespit edilmiştir.

Seber ve Satılmış (1989:68-73)'in yetiştirme yurdundaki ergenler üzerinde gerçekleştirdikleri bir çalışmada da benlik saygısı açısından cinsiyet türleri arasında anlamlı düzeyde bir farklılaşmanın bulunmadığı gözlenmiştir. Aynı şekilde Yapıcı ve Zengin (2003:65-127) 'in, Eşer (2005:54-55)' in, Şahin (2005:187)' in, Akın ve arkadaşları (Akın, Baykara, Miral ve Özakbaş, 1992: 418-424)'nın, Torucu(1992:241-256)'nin ergenler üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmalarda da benzer sonuçların kızların ve erkeklerin öz saygı düzeylerinin anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmüştür.

Görüldüğü üzere cinsiyetle benlik saygısı arasındaki ilişkiye dair çalışma sonuçları birbirinden bir hayli farklılık arz etmektedir. Çalışmalarda farklı sonuçların ortaya çıkmasında kullanılan ölçme araçlarının, seçilen örneklemin ve çalışmanın gerçekleştirildiği zaman ve koşulların vs. pek çok faktörün etkili olduğu düşünülebilir. Ayrıca söz konusu çalışmalarda benlik saygısı üzerinde cinsiyet faktörü ile birlikte diğer değişkenlerin de etkili olmuş olduğu söylenebilir.

Sonuç itibarıyla çalışmamızda ilgili literatürle pek uygunluk arz etmeyecek bir tarzda kız öğrencilerin benlik saygısının erkek öğrencilerden yüksek çıkmış olması modernleşmeyle birlikte kadınların ve özellikle de üniversiteli kızların bazı açılarından geleneksel kalıpların dışına çıkarak müstakil fertler olarak bağımsız hareket edebilmeleri ve her alanda erkeklerle eşit haklara sahip oldukları duygusunu taşımaları ve üniversite tahsilinin bir uzantısı olarak geleceklerinin ekonomik olarak güvence altında olduğunu düşünmeleri, onların kendilerine olan güven duygusunu dolayısıyla da benlik saygılarını arttırmış olabilir.

5.1.3. Ailenin Gelir Durumu İle Benlik Saygısına İlişkin Bulguların Değerlendirilmesi

Çalışmada öğrencilerin ailelerinin gelir durumlarına göre benlik saygısı düzeylerinde bir farklılaşma olup olmadığına baktığımızda; gelir durumuna göre öğrencilerin benlik saygısı düzeylerinde anlamlılık seviyesinde bir farklılaşma olduğu

görülmektedir. Buna göre zengin olan öğrencilerin benlik saygısı düzeyleri, fakir olan öğrencilere göre daha yüksek bir eğilim göstermektedir.

Bu bulgular sonucunda da," gençlerin benlik saygısı düzeylerinin, ailelerinin gelir durumlarına göre farklılaşacağı ve söz konusu farklılığın özellikle ailesi üst gelir grubunda olanların lehine olacağı tahmin edilmektedir" şeklindeki hipotezimiz (hipotez 2.1.3) doğrulanmıştır. Bu bağlamda Şahin (2005:191)' in ergenler üzerinde gerçekleştirdiği araştırmada da benlik saygısının ailenin sosyo-ekonomik durumu ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğu tespit edilmiştir ($r=12$; $P < 0,05$). Yani ailenin ekonomik düzeyi yükseldikçe ergenlerin benlik saygısında da bir artışın olduğu görülmektedir. Ülkemizde gerçekleştirilen daha pek çok araştırmada da, araştırma bulgularımızla da uyumlu bir şekilde gelir düzeyi ile benlik saygısı arasında anlamlılık düzeyinde pozitif bir ilişkinin ortaya çıktığı görülmektedir (Bkz. örneğin; Kahriman, 2005:24-32; Yapıcı, 2004;Yapıcı ve Zengin, 2003:65-127; Göcen, 2006: 559-611; Türköz, Erkmen, Seber ve Tekin,1989:313-314).

Esasında gelir düzeyi ile benlik saygısı arasında anlamlılık derecesinde bir farklılığın ortaya çıkmış olması son derece normal karşılanmalıdır. Zira zengin olanlar ekonomik imkanlara ve bunun beraberinde getirdiği ayrıcalıklara sahip olmalarından dolayı gelir durumu düşük olanlara göre, kendilerine daha fazla güven duyan bireyler olarak yetişmekte ve sonuç itibarıyla özgüveni yüksek kişilik yapıları geliştirmektedirler .

Bununla birlikte ülkemizde gerçekleştirilen araştırmaların bir kısmında ise gelir düzeyi ile öz saygı arasında anlamlılık düzeyine ulaşmayan ilişkilerin ortaya çıktığı görülmektedir. Örneğin Eşer (2005:55)' in üniversiteli öğrencileri üzerinde gerçekleştirdiği araştırmada öğrencilerin özsaygı düzeyleri ile sosyo-ekonomik düzeyleri arasında anlamlılık düzeyine ulaşan her hangi bir ilişkiye rastlanmamıştır. Yapıcı (2007:299)' nın ve Pınar (2002:35)' in gerçekleştirdiği araştırmada da benzer yönde bulgulara rastlanmaktadır.

Özetle belirtmek gerekirse araştırmalarda sosyo-ekonomik düzey ile benlik saygısı arasında farklı türden ilişkilerin ortaya çıkmasında araştırmada kullanılan ölçeklerin, seçilen örneklem grubunun, kullanılan metot ve tekniklerin farklı oluşu vb. gibi daha pek çok faktörün etkili olduğu söylenebilir. Bunun yanında, gençlerin ailelerinin sosyo-ekonomik düzeylerini içinde buldukları ergenlik dönemi psikolojisinin de etkisiyle gerçekçi bir şekilde yansıtmadıklarını, olduğundan daha üst düzeyde gösterme çabasında olduklarını, bunun da doğal olarak sonuçları etkilediğini söyleyebiliriz.

5.1.4.Anne-Babanın Eğitim Durumu İle Benlik Saygısına İlişkin Bulguların Değerlendirilmesi

Öğrencilerin anne-babalarının eğitim durumlarıyla benlik saygısı düzeylerine ilişkin analiz sonuçlarına bakıldığında; annenin eğitim durumuna göre öğrencilerin benlik saygısı düzeyleri arasında bir farklılaşma olduğu ancak bu farklılaşmanın anlamlılık düzeyine ulaşmadığı görülmüştür ($P > 0,05$) . Öğrencilerin babalarının eğitim düzeylerine göre ise benlik saygısı düzeylerinde anlamlılık düzeyinde bir

farklılaşma olduğu görülmüş, ancak scheffe analizine göre bu farklılıkların nereden kaynaklandığı tespit edilememiştir.

Bu durumda; "öğrencilerin benlik saygısı düzeylerinin anne-babanın eğitim durumuna göre farklılaşacağı ve söz konusu farklılığın anne-babası yüksek eğitim düzeyine sahip olan öğrenciler lehine olacağı öngörülmektedir" şeklindeki hipotezimizin (hipotez 2.1.4) kısmen de olsa doğrulandığını söyleyebiliriz.

Eğitim düzeyindeki artış kişinin kendisini gerçekçi bir şekilde görüp değerlendirmesinde, olumlu ve olumsuz yönleriyle kabul edip saygı duymasında son derece etkili bir faktördür. Ayrıca eğitim seviyesinin yükselişine bağlı olarak çevrenin kişiye verdiği değer de artmakta bu da pozitif yönde tekrar kişinin kendisine yansımaktadır.Bu bağlamda anne-babanın benlik saygılarından ve dolayısıyla benlik saygılarını etkileyici önemli bir faktör olarak eğitim düzeylerinden çocukların benlik saygılarının da nispeten etkilenebileceğini söylemek mümkündür.

Bununla birlikte Çuhadaroğlu (1986:41-43)'nun hasta (nörotik ve psikotik) adolesan grubu ile normal olanlar üzerinde gerçekleştirdiği araştırmanın bulguları bizim bulgularımızın tam aksini gözler önüne sermektedir. Zira söz konusu araştırmada annenin eğitim düzeyi arttıkça iki grupta da benlik saygısı oranlarında bir yükselme eğiliminin görüldüğü, buna karşılık benlik saygısı ile babanın eğitim düzeyi arasında belirgin bir ilişkinin olmadığı gözlenmiştir.Karadağlı (1991:173)'nın Sağlık Meslek Lisesi öğrencileri üzerinde gerçekleştirdiği araştırmadan elde edilen bulgular ise annenin eğitim durumu açısından olmasa da babanın eğitim durumu açısından kısmen de olsa bizim bulgularımızla bir uygunluk göstermektedir.Zira söz konusu araştırmada gençlerin benlik saygısı puan ortalamaları ile anne-babalarının eğitim düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu, gençlerin anne-babalarının eğitim seviyelerindeki artışa paralel olarak benlik saygısı düzeylerinin de yükseldiği görülmüştür.

5.1.5.Ailenin Dindarlık Düzeyi İle Benlik Saygısına İlişkin Bulguların Değerlendirilmesi

Üniversiteli öğrencilerin ailelerinin dindarlık derecesine göre benlik saygısı ortalamalarında farklılık olup olmadığına baktığımızda; ailelerinin dindarlık derecesine göre öğrencilerin benlik saygısı ortalamalarında bir takım farklılıklar olduğu, ancak bu farklılıkların anlamlılık derecesine ulaşmadığı görülmektedir ($P > 0,05$).

Bu bulgulardan hareketle de," öğrencilerin benlik saygısı düzeylerinin ailenin dindarlık düzeyine göre farklılaşacağı öngörülmektedir.Söz konusu farklılığın özellikle ailesi çok dindar olanların lehine olacağı tahmin edilmektedir" şeklindeki hipotezimizin (hipotez 2.1.5) doğrulanmadığı görülmektedir.

Nitekim ülkemizde Şahin (2005:193) tarafından ergenler üzerinde gerçekleştirilen araştırma bulguları da bizim bulgularımızla paralellik göstermektedir. Özetle belirtmek gerekirse araştırmalarda ergenlerin kendi dinsel yaşantı biçimleri ve öznel dindarlık algıları benlik saygısı düzeylerinde etkili olurken (Hayta, 2002:164; Yapıcı,2007:269;Kimter,2008:319) ailelerinin dindarlık düzeylerinin aynı şekilde etkili olmadığı gözlenmektedir.

5.2.Öznel Dindarlık Algısı İle Sosyo-Kültürel ve Demografik Faktörlere İlişkin Bulguların Değerlendirilmesi:

5.2.1.Öznel Dindarlık Algısı ve Fakülterele İlişkin Bulguların Değerlendirilmesi

Araştırmada, öğrencilerin öznel dindarlık algılarının öğrenim gördükleri fakülterele göre bir farklılık gösterip göstermediğine baktığımızda; öznel dindarlık algılarının fakülterele göre farklılık gösterdiği görülmektedir

Öznel dindarlık algısı bakımından fakülteler arasındaki farklılıklar ise hem U.Ü. İlahiyat Fakültesi ile diğer fakülteler (ÇOMÜ İlahiyat Fakültesi hariç) arasındaki farklılıktan hem de ÇOMÜ İlahiyat Fakültesi ile diğer bütün fakülteler (U.Ü. İlahiyat Fakültesi hariç) ve Meslek Yüksek Okulu arasındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Başka bir deyişle öznel dindarlık algısı bakımından fakülteler arasındaki farklılıklar; yüksek seviyede din öğretiminin yapıldığı ilahiyat fakültelerindeki öğrenciler ile seküler eğitimin yapıldığı diğer fakülte ve Yüksek Okul öğrencileri arasındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır.

Yani İlahiyat fakültelerinde öğrenim gören öğrenciler diğer fakültelerde ve Meslek Yüksek Okulu'ndaki öğrencilere göre kendilerini daha dindar olarak görmektedirler.

Bütün bu bulgulardan hareketle, " Öğrencilerin öznel dindarlık algılarının fakülterele göre farklılaşacağı öngörülmektedir. Söz konusu farklılıkların özellikle İlahiyat Fakültesi öğrencileri ile diğer fakülte öğrencileri arasında ortaya çıkacağı tahmin edilmektedir" şeklindeki hipotezimizin (hipotez 2.2.1) tamamen doğrulandığını söyleyebiliriz.

Ülkemizde gerçekleştirilen pek çok araştırmada da din eğitimi alan öğrencilerin diğerlerine nazaran daha dindar oldukları tespit edilmiştir (Bkz. Uysal,1994; Kaya,1998; Kula, 2001; Hayta, 2002; Kimter, 2002; Onay, 2004;Yıldız, 2006; Yapıcı, 2006). Zira din eğitimi alan öğrencilerin dini bilgilerinin biçimlendirici gücü, aile ve sosyal çevrelerinin etkisi, benimsedikleri ve içselleştirdikleri dini muhtevalı dünya görüşleri ve dini kimlikle özdeşleşme düzeyleri v.s. bu konuda etkili olan faktörler arasında sayılabilir.Yapılan araştırmalardan hareketle genellikle kurumsal olarak yapılan din eğitiminin dini yaşantı üzerinde olumlu etkilerde bulunduğunu buna karşılık seküler alanda yapılan yüksek tahsilin, dini hayatı belirli ölçüde olumsuz yönde etkilediğini söyleyebiliriz(Bkz. Taplamacioğlu,1962; Köktaş, 1993; Çelik,2002; Kayıklık,2003; Uysal,2003; Mehmedoğlu,2004; Akdoğan,2004).

Özetle belirtmek gerekirse genellikle İmam Hatip Lisesi çıkışlı olan ve yüksek seviyede dini bir eğitim alan İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin seküler bir eğitim alan diğer fakülte ve bölümlerde öğrenim gören öğrencilere göre kendilerini daha dindar olarak görmeleri ve daha dindar bir görünüm sergilemeleri son derece doğal karşılanmalıdır.

5.2.2.Cinsiyet ve Öznel Dindarlık Algısına İlişkin Bulguların Değerlendirilmesi

Araştırmada cinsiyet ile öznel dindarlık algısına ilişkin analiz sonuçlarına bakıldığında ; üniversiteli gençlerin cinsiyetlerine göre öznel dindarlık algılarında kızlar lehine farklılıklar gösterdikleri gözlenmektedir.Başka bir deyişle araştırma

bulgularına göre kız öğrenciler kendilerini erkeklerden daha dindar olarak görmektedirler.

Buradan hareketle; "öğrencilerin öznel dindarlık algılarının cinsiyete göre farklılaşacağı, kız öğrencilerin erkeklere nazaran kendilerini daha dindar olarak algılayacakları öngörülmektedir" şeklindeki hipotezimizin (hipotez 2.2.2) tamamen doğrulandığını söyleyebiliriz.

Her toplumda geleneksel olarak kadınların erkeklerden daha dindar olduğu yönündeki hâkim görüş ve kanaatlere uygun olarak araştırmamızda kadınların kendilerini erkeklerden daha çok dindar gördükleri tespit edilmiştir.

Batı'da yapılan araştırmaların çoğunda genellikle kadınların erkeklerden daha dindar olduğu yönünde bulgular elde edilmiştir (Bkz. Argyle & Beit Hallahmi,1975; Argyle,2000; Allport,2004).

Yapıcı (2007:243)'nın gerçekleştirdiği araştırmadan elde edilen bulguların bizim araştırma bulgularımızla paralellik gösterdiğine şahit olmaktayız. Zira söz konusu araştırmada da kız öğrenciler, "öznel dindarlık algısı" açısından erkeklerden anlamlı derecede farklılaşmıştır.

Bununla birlikte Batı toplumlarında yapılan araştırmalarda her ne kadar kadınların erkeklere nazaran daha dindar olduğu yönünde bulgular mevcut olsa da bu durumu genellemek doğru değildir. Çünkü büyük ölçekli bazı araştırmalarda hem bireysel dindarlık hem de dini aktivitelere katılma hususunda erkeklerle kadınlar arasında belirgin bir takım farklılıklara rastlanmadığı gibi Yahudi ve Müslüman toplumlar üzerinde gerçekleştirilen araştırmalarda da tersi bir duruma yani erkeklerin kadınlardan daha dindar olduğu yönünde bulgulara rastlanmaktadır (Bkz. Sullins, 2006:838-880'den aktaran Yapıcı,2007:245).

Ayrıca ülkemizde yapılan araştırmalarda da araştırma bulgularımıza ve "kadınların dindarlığı ve dini bağlılıklarının erkeklerden daha fazla olduğu" şeklindeki belki yanlış ama yaygın olan görüş ve kanaatlere ters düşen araştırma bulgularının da mevcut olduğu görülmektedir (Bkz.Uysal,2003:139;Köktaş,1993:78-88;Yümeni,1999: 99).

Bununla birlikte ülkemizde Müslüman-Türk örnekleme üzerinde gerçekleştirilen bazı araştırmalarda her iki cinsiyet arasında anlamlılık düzeyine ulaşan farklılıkların bulunmadığını ortaya koyan araştırmaların varlığını da göz önünde bulundurarak genelleme yapmanın doğru olmadığını düşünüyoruz.

Örneğin; Mehmedoğlu (2006:251-319), Kula (2005), Köktaş (1993), Arslan (2004),Yapıcı ve Zengin (2003a; 2003b)'in araştırmalarında da erkek ve kadınlar arasında anlamlılık derecesine ulaşan farklılıkların olmadığı görülmüştür.

Özetle belirtmek gerekirse gerek Batı'da gerekse ülkemizde cinsiyet ve dindarlık arasındaki ilişkiyle ilgili olarak birbirinden farklı bir takım sonuçların elde edilmesinde yapılan araştırmalarda dindarlık kavramının farklı şekillerde tanımlanmış olması ve standart dindarlık ölçeklerinin kullanılmamış olmasının yanında örneklemin farklı oluşu da farklı sonuçlara ulaşılmasında etkili olmaktadır.

5.2.3.Öznel Dindarlık Algısı İle Ailenin Gelir Durumuna İlişkin Bulguların Değerlendirilmesi

Araştırmada ailenin gelir durumu ile öznel dindarlık algısına ilişkin analiz sonuçlarına baktığımızda üniversiteli öğrencilerin öznel dindarlık algılarında ailesi zengin olan öğrenciler lehine anlamlılık düzeyinde farklılıklar olduğu görülmektedir. Yani gelir durumu bakımından kendilerini zengin olarak nitelendiren öğrencilerin gelir düzeyi bakımından orta halli ve fakir olan öğrencilere göre kendilerini daha çok dindar olarak algıladıkları görülmektedir.

Bu bulgulardan hareketle; " : öğrencilerin öznel dindarlık algılarının, gelir durumlarına göre olumsuz yönde farklılaşacağı öngörülmektedir. Söz konusu farklılığın özellikle alt gelir grubundan olan öğrenciler lehine olacağı tahmin edilmektedir" şeklindeki hipotezimizin (hipotez 2.2.3) doğrulanmadığını, hatta hipotezde öne sürülen durumun tam tersi bir durum ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

Gelir düzeyindeki farklılıklar, dini hayat ve öznel dindarlık algısı üzerine değişik şekillerde etki etmektedir. Ülkemizde Yapıcı (2007:253)'nın üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirdiği araştırmada en dindar olanların " orta " gelir düzeyinde olanlar olduğu daha sonra bunları sırasıyla " alt " ve " üst " gelir grubundakilerin izlediği görülmüştür.

Onay (2004:116)'ın üniversiteli gençler üzerinde gerçekleştirdiği bir araştırmada da benzer sonuçların elde edilmiş olduğu görülmektedir. Söz konusu araştırmada orta gelir düzeyine sahip ailelerden gelen öğrencilerin dindarlık düzeyi puanlarının, yüksek ve düşük gelir grubuna ait olanlardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Bununla birlikte yine ülkemizde gerçekleştirilen bazı araştırmalarda sosyo-ekonomik durum ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir (Bkz. Akdoğan,2004; Çelik,2002; Karaca,2000; Kaya,1998).

Dolayısıyla çeşitli araştırmalardan elde edilen sonuçların farklılığı bizi dindarlık ile sosyo-ekonomik durum arasındaki ilişkinin tek yönlü ve tek boyutlu olmadığı, bu ilişkinin değişik faktörlerden etkilenmiş olabileceği sonucuna götürmektedir.

Özetle söylemek gerekirse ;bizim araştırmamızda gelir durumuna göre öğrencilerin öznel dindarlık algılarında anlamlılık düzeyinde bir farklılaşma görülmektedir. Dolayısıyla bizim araştırmamızdan elde edilen bulgular, daha ziyade ; " Batı ' da dinden uzak olanların işçiler yani dar gelirli oldukları " yönündeki bulguları (Günay,1986:51-52;1987:29-58) destekler mahiyettedir.

5.2.4. Öznel Dindarlık Algısı İle Anne-Babanın Eğitim Durumuna İlişkin Bulguların Değerlendirilmesi

Araştırmada anne - babanın eğitim durumu ile öğrencilerin öznel dindarlık algılarındaki durumlarına ilişkin analiz sonuçlarına baktığımızda; annenin eğitim durumu ile öğrencilerin öznel dindarlık algılarında anneleri yüksek okul veya üniversite mezunu olan öğrenciler lehine anlamlılık düzeyinde farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu durumda anneleri yüksek okul veya üniversite mezunu olan öğrenciler diğer öğrencilere göre kendilerini daha az dindar olarak görmektedirler.

Öğrencilerin babalarının eğitim durumuna göre öznel dindarlık algılarında bir farklılaşma olup olmadığına, baktığımızda; babaların eğitim düzeyine göre

öğrencilerin öznel dindarlık algılarında anlamlılık düzeyine ulaşan farklılıklar olmadığı görülmektedir.

Bu durumda; “gençlerin öznel dindarlık algılarının anne-babanın eğitim durumuna göre olumsuz yönde farklılaşacağı ve söz konusu farklılığın özellikle anne-babaları düşük eğitim düzeyine sahip olan öğrenciler lehine olacağı öngörülmektedir” şeklindeki hipotezimizin (hipotez 2.2.4) annenin eğitim durumunu ilgilendiren kısmının doğrulandığını, babanın eğitim durumunu ilgilendiren kısmının ise doğrulanmadığını söyleyebiliriz.

Genel olarak eğitim düzeyi ile dindarlık arasındaki ilişkiye baktığımızda değişik faktörlere bağlı olarak bu iki faktör arasındaki ilişkinin bazen olumlu, bazen olumsuz ve son derece karmaşık olduğu görülmektedir. Batı’da yapılan araştırmalarda dini yaşayış ile eğitim - öğretim arasında yakın bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Bkz. Günay,1987:29-35). Ülkemizde yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçlara bakılacak olursa, ilahiyat öğrenimi hariç yüksek öğrenim ile dindarlık arasında negatif yönde bir ilişkinin olduğu gözlenmektedir. Bu duruma ilişkin olarak da pek çok sebep öne sürülebilir. Her şeyden önce ülkemizde seküler eğitim veren fakülte ve bölümlerde din ile bilimin farklı iki kutup gibi karşı karşıya koyulmasının yanında akademik süreç boyunca sorgulayıcı akademik bir zihniyetin gelişmesi ve dine karşı da aynı bakış açısının sergilenmesi, söz konusu sebeplerin başlıcaları arasında sayılabilir.

Bu sebeple Ülkemizde öğrenim gören üniversite öğrencileri üzerinde yapılan pek çok araştırmada, dine ilgisiz, inançsız ve dindar olmayanların sayılarının % 4-40 arasında değiştiği gözlenmiştir (Bkz.Örneğin;Türkdoğan,1956 Fırat,1977:52-89;Hökelekli,1985:87-89;Bağyiğit,1989:65-69; Uysal,1996:57,122;).

Köktaş (1993:215)’ın araştırmasında eğitim düzeyi bakımından dindarlık aleyhine bir durum söz konusu olmakta, eğitim düzeyi yükseldikçe dindarlıkta da belirgin bir azalma olduğu görülmektedir. Köthe (1999:35)’nin yaptığı araştırmada da deneklerin eğitim seviyelerindeki yükselişe paralel olarak dini tutum ve davranışlarında bir azalma eğilimi gözlenmiştir.

Yapılan araştırmalarda da görüleceği üzere eğitim-öğretim durumunun yükselişine paralel olarak dindarlık düzeyinde ve öznel dindarlık algısında bir düşüş eğiliminin görülmesi ülkemize özgü bir durumdur. Tabii ki bu durumun eğitim sistemi ve kitle iletişim araçları ile yakından ilişkisi olduğu söylenebilir. Zira Türk eğitim sistemi dini normlardan tamamıyla arındırılmış ve seküler bir yapıya kavuşturulmuştur (Türkdoğan,1999:333). Dolayısıyla böyle bir eğitim sistemi içerisinde yetişmiş olan bireyler, genellikle dini inanç ve pratiklere şüpheyle bakmakta ve bazen ilgisiz bir tutum takınmaktadırlar. Kısacası mevcut eğitim sistemimiz içerisinde yeterli dini bilgilere sahip aydın insanlar yetişmediği gibi Tanzimat’tan bu yana da dinsiz olma veya dine karşı mesafeli olma çağdaşlığın bir göstergesi olarak kabul edilmiştir (Mardin,1999:62). Bu durumda araştırmamızda anneleri yüksek okul veya üniversite mezunu olan öğrencilerin kendilerini daha az dindar olarak görmeleri son derece normal karşılanmalıdır. Çünkü mevcut eğitim sistemimiz içerisinde yüksek tahsilini görmüş olan ve genellikle dini inanç ve

pratiklere şüpheyle bakan ayrıca çoğu zaman dine karşı ilgisiz bir tavır sergileyen annelerin çocuklarının da dine karşı tutumları aynı şekilde olacaktır.

Aynı durum,yüksek okul veya üniversite mezunu babaların çocukları için de söz konusu olmakla birlikte çocukların eğitiminde genellikle birinci derecede annelerin önemli rolü olduğu için babanın eğitim durumunun çocukların dini hayatlarında ve öznel dindarlık algılarında daha az etkili olduğunu söyleyebiliriz. Zaten araştırma bulgularımızda da babaların eğitim durumları ile öğrencilerin öznel dindarlık algıları arasında anlamlılık düzeyinde farklılık görülmemesi de bu durumu teyit etmektedir.

5.2.5.Öznel Dindarlık Algısı İle Din Eğitimi Alma Durumuna İlişkin Bulguların Değerlendirilmesi

Araştırmada öğrencilerin din eğitimi alıp almama durumlarına göre öznel dindarlık algılarına ilişkin analiz sonuçlarına baktığımızda ; üniversiteli gençlerin dini eğitim alıp almama durumlarına göre öznel dindarlık algılarında anlamlılık düzeyine ulaşan farklılıklar olduğu görülmektedir .Yani araştırmamızda din eğitimi aldığını söyleyen öğrenciler din eğitimi almadığını söyleyen öğrencilere göre kendilerini daha çok dindar olarak görmektedirler .

Tüm bu bulgulardan hareketle ; “öğrencilerin öznel dindarlık algılarının, din eğitimi alıp almama durumlarına göre farklılaşacağı öngörülmektedir. Söz konusu farklılığın özellikle din eğitimi almış olan öğrencilerin lehine olacağı düşünülmektedir” şeklindeki hipotezimizin (hipotez 2.2.5) araştırma bulgularıyla tamamen doğrulandığını söyleyebiliriz.

Nitekim ülkemizde yapılan pek çok araştırmadan elde edilen sonuçlar da bizim bulgularımızla benzerlik göstermektedir. Örneğin; Kula (2006:46) ' nın liseli öğrenciler üzerinde gerçekleştirdiği araştırmada İ.H.L. öğrencilerinin,gerek aldıkları eğitim tarzı gerekse içinde yetiştikleri sosyo-kültürel ortamdan dolayı en yüksek dini hayat ortalamasına sahip oldukları tespit edilmiştir.

Sonuç itibariyle din eğitimi alan öğrencilerin almayanlara göre, dini inançlara daha fazla bağlılık gösterdikleri, dini ibadetleri daha fazla yerine getirdikleri ve daha fazla dini bilgiye sahip oldukları için kendilerini daha fazla dindar hissetmeleri son derece normal karşılanmalıdır.Bu durum aynı zamanda ülkemizde dini kurumlarda verilen din eğitiminin amacına ulaştığının bir göstergesi olarak da değerlendirilebilir

5.2.6.Öznel Dindarlık Algısı İle Din Eğitimi Alınan Yere İlişkin Bulguların Değerlendirilmesi

Öğrencilerin din eğitimlerini aldıkları yere göre öznel dindarlık algılarına ilişkin analiz sonuçlarına baktığımızda; öğrencilerin öznel dindarlık algılarında anlamlılık düzeyinde farklılaşmalar olduğu görülmektedir.

Öznel dindarlık algılarına göre din eğitimlerini Din Kült. ve Ahl. Bil. derslerinden alan öğrencilerin, din eğitimlerini aile ve yakın çevreden, dini kurum ve kuruluşlardan alan öğrencilere göre kendilerini daha az dindar olarak gördükleri; buna karşılık din eğitimlerini dini kurum ve kuruluşlardan alan öğrencilerin, din eğitimlerini dini cemaat, dini yayın vb. gibi yerlerden alan öğrencilere göre kendilerini daha çok dindar olarak algıladıkları tespit edilmiştir.

Özetle söylemek gerekirse din eğitimlerini dini kurum ve kuruluşlardan alan öğrencilerin, kendilerini daha çok dindar olarak algıladıkları görülmektedir. Buna karşılık ; din eğitimlerini Din Kült. ve Ahl. Bil. derslerinden aldıklarını belirten öğrencilerin, kendilerini diğerlerinden daha az dindar olarak gördükleri tespit edilmiştir.

Bu bulgulardan hareketle de; “gençlerin özel dindarlık algılarının din eğitimi aldıkları yere göre farklılaşacağı öngörülmektedir. Söz konusu farklılığın özellikle din eğitimi veren kurum ve kuruluşlardan din eğitimi alan öğrenciler lehine olacağı tahmin edilmektedir” şeklindeki hipotezimizin (hipotez 2.2.6) tamamen doğrulandığını söylemek mümkündür.

Okul, çocuğun değer sistemine katkıda bulunan aileden sonraki en önemli kurumdur. Bununla birlikte bizim araştırmamızda gençlerin din eğitimleri konusunda dini kurum ve kuruluşların yani okulun aileden daha fazla etkili olduğu yönünde bulgular elde edilmiştir. Aile ve yakın çevrenin gençlerin özel dindarlık algıları üzerinde 2. derecede etkili faktör olduğu, en az etkili faktör olarak da Din Kült. ve Ahl. Bil. derslerinin olduğu görülmüştür.

Bununla birlikte günümüzde okulun mu yoksa ailenin mi çocuğun din eğitimi üzerinde daha etkili olduğu hususu halen bir tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Bazı eğitimciler, dini okulların dini bilgilenmenin ötesinde dindarlık üzerinde önemli bir etkisinin olmadığını savunmaktadırlar. Zira onlara göre dindarlıktaki farklılık sadece dini okullara çocuklarını gönderen ailelerin dindarlığı ile açıklanabilir (Spilka, Hood, Gorsuch, 1985:87).

Buna karşılık Batıda Yahudi ve Katolik okullarında yapılan başka araştırmalarda ise okulun dindarlık üzerindeki etkisi ve katkısının ailenin katkısından çok daha fazla olduğu ortaya koyulmuştur (Spilka et al., 1985:87). Ülkemizde gerçekleştirilen araştırmalar sonucunda da dini kurum ve kuruluşların gençlerin dindarlıkları ve özel dindarlık algıları üzerinde son derece etkili olduğu görülmektedir (Örneğin bkz. Hayta, 1993: 133; Şahin, 1999:98-99; Kula, 2006: 46). Ülkemizde özellikle dinin asıl kaynağından ve bilimsel metotlarla araştırılıp öğretildiği eğitim müesseseleri olarak İmam Hatip Liselerinde ve İlahiyat Fakültelerinde topluma dini öğretip onu yaşamada rehber olacak mesleki formasyona sahip elemanlar yetiştirmeye yönelik eğitim yapılmaktadır. Ancak bu okullarda öğrenim gören gençlerin genellikle kırsal kesimden ve dindar ailelerden geldikleri gerçeği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Araştırmamızda dikkat çekici bir diğer bulgu ise ; özel dindarlık algıları bakımından en düşük eğilim gösteren öğrencilerin din eğitimlerini resmi kurumlardaki Din Kült. ve Ahl. Bil. derslerinden alan öğrenciler olmasıdır. Almanya ‘da din eğitiminin temel amaçlarından birisi hıristiyanlığa ait bir karakterin ve hıristiyanlığa ait bir hayat tarzının öğretilmesidir (Başkurt, 1995:6485). Ülkemizde ise ; öğrencilere gerek iç dünyalarında gerekse içinde yaşadıkları aile ve toplumda inanç ve ibadet yönünden dengeli ve uyumlu bir kişilik kazandırmak Din Kült. ve Ahl. Bil. dersinin amaçları arasında sayılmaktadır (Selçuk, 1990:132).

Bu anlamda resmi kurumlarda hali hazırda okutulmakta olan Din Kült. ve Ahl. Bil. derslerinin tam anlamıyla amacına ulaştığını söylemek mümkün değildir. Zira araştırmamızdan elde edilen bulgular da bu doğrultudadır. Nitekim Bahadır (2002:255-307)' ın liseli öğrenciler üzerinde gerçekleştirdiği araştırmada da benzer yönde bulgulara rastlanmaktadır.

Sonuç itibarıyla gençlerin öznel dindarlık algılarında 1. derecede etkili faktörün dini kurum ve kuruluşlar olduğu ve bu sebeple din eğitiminde bu kuruluşlara ağırlık verilmesi gerektiğini; buna karşılık resmi kurumlar da okutulan Din Kült. ve Ahl. Bil. derslerinin gençlerin kendilerini dindar hissetmelerinde en az etkili faktör olduğu, bu sebeple de bu dersin amacına ulaşması yönünde gerekli çalışmaların yapılmasına ihtiyaç duyulduğunu söyleyebiliriz.

5.2.7.Öznel Dindarlık Algısı İle Ailenin Dindarlık Düzeyine İlişkin Bulguların Değerlendirilmesi

Araştırmada öğrencilerin ailelerinin dindarlık düzeylerine göre öznel dindarlık algılarına ilişkin analiz sonuçlarına baktığımızda ; üniversiteli öğrencilerin ailelerinin dindarlık düzeyine göre öznel dindarlık algıları farklılaşmaktadır. Buna göre ; öznel dindarlık algısı bakımından ailesi "çok dindar" olan öğrenciler ailesi "dindar, " " biraz dindar" ve "dindar olmayan" öğrencilere göre ; ailesi "dindar" olanlar, ailesi "biraz dindar" ve "dindar olmayan" öğrencilere göre ve ailesi "biraz dindar" olanlar, ailesi "dindar olmayan" öğrencilere göre kendilerini daha çok dindar olarak görmektedirler.Bu durumda ; öğrencilerin ailelerinin dindarlık düzeyleri yükseldikçe kendilerini daha fazla dindar olarak görme eğilimleri artmaktadır.

Tüm bu bulgulardan hareketle, "öğrencilerin öznel dindarlık algılarının ailenin dindarlık düzeyine göre farklılaşacağı ve söz konusu farklılığın ailesi dindar olan öğrenciler lehine olacağı öngörülmektedir" şeklindeki hipotezimizin (hipotez 2.2.7) tamamen destek bulunduğunu söyleyebiliriz.

Gençlerin içinde yetiştikleri ortam onların öznel dindarlık algıları üzerinde son derece etkili bir faktördür. Bununla birlikte daha önce de söz ettiğimiz gibi okulun mu yoksa aile ve yakın çevrenin mi 1. derecede etkili faktör olduğu konusunda farklı bir takım görüşler ileri sürülmüştür.

Bununla birlikte ülkemizde Göçen (2006:606)'ın üniversiteli gençler üzerinde gerçekleştirdiği araştırmada da araştırma bulgularımızla paralellik arz eden sonuçlar elde edilmiştir. Söz konusu araştırmada ailesinin dindarlık seviyesi düşük olan öğrencilerin, ailesi "çok dindar" ve "dindar" olan öğrencilere göre dini yönelim ve dindarlık puanları bakımından daha düşük seviyede oldukları gözlenmiştir.

Bununla birlikte gençlerin içinde yetiştiği ortam dindar olduğu halde onların dini reddedici bir kişilik geliştirebileceğinden söz edenler de olmuştur (Gruber,1979:18). Büyük ihtimalle böyle bir durumun yanlış ve baskıcı din eğitimi metotlarının kullanılmasından kaynaklanmış olabileceği düşünülebilir.

Esasında dindar ailelerin çocuklarının da kendilerini dindar hissetmesi beklenen ve son derece doğal olan bir durumdur. Ancak bazı araştırmalarda tersi bir takım sonuçların ortaya çıkması, bizlere aileler tarafından yanlış din eğitimi

metotlarının uygulandığını, gençlere dini bilgileri aktarma ve örnek olmada aile büyüklerinin yetersiz kaldıklarını veya ihmalkar davrandıklarını ya da modernleşmeye paralel olarak gençlerin ailelerinden daha bağımsız bir takım tutum ve davranışlar içerisinde bulduklarını düşündürmektedir.

Sonuç itibarıyla bu araştırmada üniversiteli gençlerin fakültelerine göre, annelerinin eğitim düzeylerine göre ve ailelerinin dindarlık derecesine göre benlik saygısı puan ortalamalarında anlamlılık düzeyinde farklılıklar bulunmadığı, diğer taraftan kız öğrencilerin benlik saygısı puan ortalamalarının erkeklerinkinden anlamlılık düzeyinde yüksek olduğu, ailesi zengin olan öğrencilerin benlik saygısı puan ortalamalarının ailesi fakir olan öğrencilerden anlamlılık düzeyinde farklı olduğu ve üniversiteli öğrencilerin babalarının eğitim düzeylerine göre benlik saygısı puan ortalamalarında anlamlılık düzeyinde farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Yine söz konusu araştırma sonucunda öğrencilerin fakültelerine göre (ilahiyat fakültesi lehine), cinsiyetlerine göre (kız öğrenciler lehine), ailelerinin gelir düzeyine göre (ailesi zengin olanlar lehine), annelerinin eğitim düzeylerine göre (anneleri okur-yazar ve ilkokul mezunu olanların lehine), din eğitimi alma durumlarına göre (din eğitimi alanların lehine), din eğitimi aldıkları yere göre (din eğitimlerini dini eğitimi veren kurum ve kuruluşlardan alanların lehine) ve ailenin dindarlık derecesine göre (ailesi çok dindar olanların lehine) öznel dindarlık algısı puan ortalamalarında anlamlılık düzeyinde farklılıklar olduğu görülmüştür. Diğer taraftan babalarının eğitim düzeylerine göre öğrencilerin öznel dindarlık algısı puan ortalamalarında anlamlılık düzeyinde farklılıklara rastlanmamıştır.

Yapılan araştırmalar neticesinde sosyo-kültürel ve demografik faktörler ile benlik saygısı ve öznel dindarlık algısı arasındaki ilişkilere yönelik farklı bir takım sonuçlar elde edildiğinden daha sağlıklı değerlendirmelerde bulunabilmek için farklı örneklem grupları üzerinde ve farklı kültürler çerçevesinde daha pek çok enlemsel ve boylamsal bir takım çalışmaların yapılması ihtiyacı ortadadır.

Kaynakça

- Akdoğan, A.(2002). *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat*. İstanbul: Rağbet yay.
- Akın, T .,Baykara, A.,Miral,S. ve Özakbaş, S. (1992).”Gençlerde Beden İmgesi ve Benlik Saygısı İlişkisi” *Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Günleri Kongre Kitabı*, İzmir:Saray Tıp Kitapevleri, s.418-424
- Allport, G. (2004). *Birey ve Dini*. (Çev.B. Sambur), Ankara: Elis Yay.
- Argyle, M. (2000).*Psychology and Religion, An Introduction*. London and New York: Routledge
- Argyle, M. & Beith Hallahmi B.(1975). *The Social Psychology of Religion*. London & Boston: Routledge & Kegan Paul
- Arslan, M.(2004).*Türk Popüler Dindarlığı*. İstanbul: Dem yayınları
- Bagley, C & Mallick, K. (1997). “*Self-Esteem and Religiosity : Comparison of 13 to- 15- Year Old Students in Catholic And Public Junior High Schools*”. Canadian Journal of Education / Revue Canadienne de l'éducation, 22(1),89-92
- Bağyiğit,M. (1989). *Üniversite Gençliğinin Dini İnanç, Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi), U. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü,Bursa.
- Bahadır, A.(2002). “Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler”. (Ed.: H.Hökölekli).*Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*. Ankara: Ankara Okulu Yay., s.255-307.
- Barnes, M.E. & Farrier, C.S.(1985). “ A Longitudinal Study of The Self Concept of Low income Youth” .*Adolescence*, XX, 77, 199-205
- Başkurt, İ (1995). *Federal Almanya’da Din Eğitimi*. İstanbul: İFAV Yayınları.
- Çelik, C. (2002). *Şehirleşme ve Din*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Çuhadaroğlu, F.(1986). *Adolesanlarda Benlik Saygısı*.Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, H.Ü., Tıp Fakültesi Psikiyatri Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Eşer, H.(2005).*Üniversite Öğrencilerinde Dini İnanç ve Benlik saygısı İlişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Fırat, E. (1977). *Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve din Duygusu*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, A.Ü. İlahiyat Fakültesi, Ankara.
- Göçen, G.(2006).”Dini İnanç ve İbadetin Kendini Gerçekleştirme İle İlişkisi” (Ed.: H. Hökelekli). *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*. İlaveli 2.bs., İstanbul: Dem Yay., s.559-612
- Günay, Ü. (1986). “Modern Sanayi Toplumlarda Din I”. *E.Ü.İ.F.D.*,3, Kayseri,51-52
- Günay, Ü. (1987). “Modern Sanayi Toplumlarda Din II”.*E.Ü.İ.F.D.*,4,Kayseri,29-58
- Gruber, A. (1979). “Ergenlik Çağı Gençlerinde Dini Gelişme”. (Çev.Hayati Hökelekli), Hareket Dergisi, Ankara: Kasım-Aralık
- Hayta, A.(1993). *Psiko-Sosyal Uyum ve Dini Pratikler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, U.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü,Bursa.

- Hayta, A.(2002).“İbadetler ve Ruh Sağlığı”.(Ed.:H. Hökelekli). *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*. Ankara: Ankara Okulu Yay., s.117-153
- Hökelekli, H.(1985). “Gençlik ve Din İhtiyacı”.*Milli Kültür Dergisi*, 50, 87-89
- Kahrıman, İ.(2005).“Karadeniz Teknik Üniversitesi Trabzon Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinin Benlik Saygıları ve Atılganlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”. *C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi* 9(1),24-32
- Karaca, F. (2000).*Ölüm Psikolojisi*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Karadağlı, A.(1991). *Sağlık Meslek Lisesi Hemşirelik Bölümü Öğrencilerinin Benlik Saygısı Düzeylerinin İncelenmesi*.Yayınlanmamış Doktora Tezi, E.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü,İzmir.
- Karakaya, I., Coşkun, A. ve Ağaoğlu, B. (2006).“Yüzücülerin Depresyon, Benlik Saygısı ve Kaygı Düzeylerinin Değerlendirilmesi”.*Anatolian Journal of Psychiatry*,7, 162-166
- Kaya, M.(1998). *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Öğrencilerinin Benlik Tasarımları Düzeyleri*. Yayınlanmamış Yük. Lisans Tezi, O.M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Kayıklık, H. (2003). *Orta Yaş ve Yaşlılıkta Dinsel Eğilimler*. Adana:Baki Kitabevi.
- Kimter, N.(2002).“ Dini İnanç,İbadet ve Duanın Umutsuzlukla İlişkisi Üzerine”. (Ed.:H.Hökelekli). *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*. Ankara: Ankara Okulu Yay., s.183-208
- Kimter, N. (2008). *Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, U. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü,Bursa.
- Köktaş, M.E. (1993). *Türkiye’de Dini Hayat:İzmir Örneği*. İstanbul:İşaret Yay.
- Kötehe, G.(1999). *Religious, Orientation and Personality*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,İstanbul.
- Kula, M.N. (2001). *Kimlik ve Din* . İstanbul: Ayışığı Kitapları
- Kula, M.N. (2005). *Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma*. İstanbul: Dem Yay.
- Kula, M.N. (2006).“Gençlik Döneminde Kimlik ve Din”. (Ed.: H. Hökelekli). *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*. 2.bs., İstanbul: DEM Yay.,s.31-70
- Mardin, Ş.(1999). “Modern Türk Sosyal bilimleri Üzerine Bazı Düşünceler” . (Ed.Sibel Bozdoğan). *Türkiye’ de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*.İstanbul: Reşat Kasaba,Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Marron, A. J. & Kayson, A.W. (1984). “ Effect of Living Status Gender And Year in College on College Students, Self - Esteem And Life Change Experiences” . *Psychological Report*, 55, 811-814
- Mehmedoğlu, A.U. (2006). “Gençlik, Değerler ve Din”. (Ed.: Y. Mehmedoğlu ve A.U. Mehmedoğlu). *Küreselleşme, Ahlak ve Değerler* .İstanbul:Litera Yay., s.251-319
- Mehmedoğlu, A.U. (2004). *Kişilik ve Din*. İstanbul: Değerler Eğit. Merk. Yay.
- Onay, A.(2004). *Dindarlık, Etkileşim ve Değişim*.İstanbul: Dem Yay.
- Pınar, R. (2002).“Obezlerde Depresyon,Benlik Saygısı ve Beden İmajı: Karşılaştırmaları Bir Çalışma” . *C.Ü., Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 6(1), 30-41

- Seber, G. ve Satılmış, G.(1989).“Yetiştirme Yurdunda Yaşayan Ergenlerde Benlik Saygısı”. *Psikolojisi Dergisi*, 7 (23), 68-73.
- Selçuk, M. (1990). *Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler*. Ankara: TDV.Yay.
- Spilka, B., Hood, R.W.& Gorsuch, R.L. (1985). *The Psychology of Religion, An Empirical Approach*. New Jersey: Prentice Hall
- Şahin, A. (1999).*İlahiyat, Tıp ve Mühendislik Fakültelerinde Okuyan Öğrencilerde Dini Hayatın Boyutları Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Şahin, A. (2005).Ergenlerde Dindarlık-Benlik Saygısı İlişkisi”, *S.Ü.İ.F.D.*, 19, 187-197
- Taplamacıoğlu, M. (1962). “Yaşlara Göre Dini Hayatın Şiddet ve Kesafeti Üzerine Bir Anket Denemesi”. *A.Ü.İ.F. Dergisi*, X, 141-151
- Torucu, B.K. (1992). “13-14 Yaşındaki Gençlerin Sosyo-Ekonomik Düzeyi ve Ana-Baba Tutumlarındaki Farklılıkların Belirlenip, Benlik Saygısına Etkisinin Araştırılması”. *1992 Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Günleri Kongre Kitabı (İçinde)*, İzmir:Saray Kitabevleri, s.241-256
- Türkdoğan, O. (Haziran-1956). “Kapitalistleşme Sürecinde Öğrenci Beklentileri”. *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 114
- Türköz, N., Erkmen, H., Seber, G. ve Tekin, D. (15-21 Ekim-1989), “Anadolu Üniversitesi Sağlık Meslek Meslek Lisesi Öğrencilerinin Benlik Saygılarına İlişkin Bir Çalışma. XXV, *Ulusal Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresi Bilimsel Çalışmaları*, Mersin:s. 313-314
- Uysal, V. (1994). *Psiko-Sosyal Açısından Oruç*. Ankara:T.D.V. Yay.
- Uysal, V. (1996). *Din psikolojisi Açısından Dini Tutum, Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*. İstanbul:M.Ü.İ.F.V. Yay.
- Uysal, V. (2003). *Türkiye’de Dindarlık ve Kadın*, İstanbul: Çamlıca Yay.
- Yapıcı, A., Zengin, Z.S.(2003a). “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyleriyle Psiko-Sosyal Uyumları Arasındaki İlişki” *Ç.Ü.İ.F.D.*,3(2),65-127
- Yapıcı, A., Zengin, Z.S.(2003b). “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Tercih Sıraları Üzerine Psikolojik Bir Araştırma, Ç.Ü.İlahiyat Fakültesi Örneği” *Değerler Eğitim Dergisi: I* (4),173-206
- Yapıcı, A. (2004). *Din-Kimlik ve Ön Yargı: Biz ve Onlar*, Adana: Karahan Kitabevi.
- Yapıcı, A. (2006). “Yeni Bir Dindarlık Ölçeği ve Üniversiteli Gençlerin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyi”, *Ç.Ü.İ.F.D.*, 6(1), 65-115
- Yapıcı, A. (2007). *Ruh Sağlığı ve Din*, Adana:Karahan Kitabevi.
- Yıldız, M. (2006).”Dinsel Yönelim Biçimleri ve Bazı Demografik Değişkenler Açısından Üniversite Öğrencilerinin Benlik Tasarımları Üzerine Bir Araştırma” *Tabula Rasa Felsefe & Teoloji*,17,81-102
- Yümni, S. (1999).*Türk Toplumunun Laiklik Anlayışı*, İstanbul:İFAV Yay.